

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΑΡΞ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1843-1852

ΙΑΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΑΦΑΗΛ

ΕΠΙΒΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΙΑΚΩΒΟΥ ΒΙΚΥ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΙΑΚΩΒΟΥ ΒΙΚΥ

ΜΠΕΛΛΑΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ

ΧΑΝΤΖΑΡΟΥΛΑ ΠΟΘΗΤΗ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Εισαγωγή.....	4
1° Κεφάλαιο: Από τη Φιλοσοφία στην Πράξη.....	7
2° Κεφάλαιο: Η διαμόρφωση της μαρξικής κομμουνιστικής θεωρίας την περίοδο 1846-1848.	21
3° Κεφάλαιο: Η ανατομία της επανάστασης: Το παράδειγμα της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 και των πολιτικών αναταραχών της περιόδου 1848-1852 στη Γαλλία.....	36
Επίλογος.....	49
Βιβλιογραφία.....	52

Περίληψη

Ο Μαρξ ήταν μία προσωπικότητα του 19^{ου} αιώνα που ασχολήθηκε με ζητήματα κοινωνικών και ιστορικών αλλαγών. Στη μαρξική θεωρία, η έννοια της επανάστασης έχει κεντρικό ρόλο στην κοινωνική αλλαγή. Μέσα από τη συνθετική ανάλυση των φιλοσοφικών, ιστορικών και πολιτικών έργων αλλά και από την πολιτική δραστηριότητα του Μαρξ την περίοδο 1843- 1852 μπορούμε να κατανοήσουμε λεπτομερώς την έννοια της επανάστασης. Ο Μαρξ, έχοντας ως στόχο την κοινωνική αλλαγή, άσκησε κριτική στις υπάρχουσες θεωρίες και πρότεινε μία νέα φιλοσοφική θεωρία της πράξης, θέτοντας την ενεργό ανθρώπινη ύπαρξη ως καταλύτη στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Μέσα από το θεωρητικό έργο και την πολιτική του δράση διέκρινε την κομμουνιστική θεωρία από άλλα ρεύματα, καταφέροντας να αναδειχθεί ως κύριος εκπρόσωπος του εργατικού κινήματος. Παράλληλα, ανέλυσε τις αντιφάσεις του καπιταλισμού και θεμελίωσε μία ταξική θεωρία βασισμένη στην ταξική πάλη, όπου η επαναστατική ανατροπή αποτελεί τη βάση της κοινωνικής αλλαγής. Τέλος, μέσα από μία ιστοριογραφική ανάλυση της Γαλλικής Επανάστασης και των πολιτικών αναταραχών κατά τη Δεύτερη Γαλλική Δημοκρατία, αναδεικνύεται η δράση και οι στόχοι των επαναστατικών και αντεπαναστατικών κοινωνικών ομάδων εντός ενός κοινωνικοπολιτικού πλαισίου. Μέσα από αυτή την ανάλυση απομακρύνεται από μία δομική ταξική θεωρία και γίνεται εμφανής η ταξική πολυπλοκότητα.

Abstract

Marx was a 19th century figure who dealt with issues of social and historical change. In Marxist theory, the concept of revolution has a central role in social change. Through the synthetic analysis of the philosophical, historical and political works as well as the political activity of Marx in the period 1843-1852 we can understand in detail the concept of revolution. Marx, aiming at social change, criticized existing theories and proposed a new philosophical theory of action, placing active human existence as a catalyst in shaping social reality. Through his theoretical work and political action, he distinguished communist theory from other currents, managing to emerge as the main representative of the labor movement. At the same

time, he analyzes the contradictions of capitalism and establishes a class theory based on class struggle, where the revolutionary overthrow is the basis of social change. Finally, through a historiographical analysis of the French Revolution and the political upheavals during the Second French Republic, the action and goals of revolutionary and counter-revolutionary social groups within a socio-political framework are highlighted. Through this analysis he moves away from a structural class theory and class complexity becomes apparent.

Εισαγωγή

Το έργο του Μαρξ έχει επηρεάσει σημαντικά όχι μόνο την κοινωνική σκέψη και θεωρία, αλλά και την πολιτική δράση από τον 19^ο αιώνα έως σήμερα. Ο Μαρξ δεν ήταν απλώς ένας θεωρητικός και ερευνητής, αλλά ένας πολιτικά δραστήριος διανοούμενος που προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τις αναλύσεις και τις ιδέες του για να υποστηρίξει το εργατικό κίνημα και τις επαναστάσεις που κυριαρχούσαν στην εποχή του.¹

Τον 18^ο αιώνα ξεκινάει η βιομηχανική επανάσταση και τον 19^ο αιώνα επιταχύνεται η εξάπλωση του βιομηχανικού τρόπου παραγωγής στην Ευρώπη. Η καπιταλιστική κοινωνία ανατρέπει τις παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις, οδηγώντας σε κοινωνικούς μετασχηματισμούς.² Μέσα από τη διεύρυνση των βιομηχανικών και εμπορικών δραστηριοτήτων και την αστική ανάπτυξη, αναδείχθηκε η επιστήμη της Πολιτικής Οικονομίας. Γνωστοί οικονομολόγοι όπως ο Άνταμ Σμιθ κατέγραψαν τις νέες μορφές της οικονομικής δραστηριότητας, την ελεύθερη αγορά, τον διευρυνόμενο καταμερισμό εργασίας και την ανάπτυξη των ατομικών συμφερόντων. Το ατομικό συμφέρον αποτελεί πλέον τη βάση της οικονομικής δραστηριότητας, η οποία λειτουργεί αυτό-ρυθμιστικά και ο ρόλος του κράτους θα έπρεπε να περιοριστεί στην τήρηση της έννομης τάξης. Οι διακηρύξεις της Αμερικανικής και της Γαλλικής Επανάστασης ανέδειξαν τις ιδέες της Πολιτικής Οικονομίας και των ατομικών δικαιωμάτων ως αυτονόητες αξίες. Τα άτομα από υπήκοοι μετατράπηκαν σε ελεύθερους και αυτόνομους πολίτες της δημοκρατίας με δικαίωμα στην ελευθερία, την ισότητα, την ιδιοκτησία και την ασφάλεια. Μέσα από τη Γαλλική Επανάσταση,

¹ Αντωνοπούλου, Μαρία. *Οι κλασικοί της κοινωνιολογίας: κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας, 2011. σ. 60

² Ο.π., σ. 10-11

ανατράπηκαν τα προνόμια της αριστοκρατίας και ιδρύθηκαν νέοι θεσμοί βασισμένοι στις αρχές της ισότητας, της ελευθερίας και της ισονομίας. Η επανάσταση εισήγαγε τη διάκριση των εξουσιών, τη λαϊκή κυριαρχία και τη δημοκρατική πλειοψηφία.³

Παράλληλα, η καπιταλιστική κοινωνία χαρακτηρίστηκε από μεγάλες κοινωνικές εντάσεις και ανισότητες. Οι εργαζόμενοι των βιομηχανικών εργοστασίων ζούσαν σε άθλιες συνθήκες ενώ η νευραλγική θέση τους στην οικονομία δημιουργούσε νέες πολιτικές διεκδικήσεις και μορφές δράσης. Αυτό θα επηρέαζε τους πολιτικούς θεσμούς, καθώς η παρουσία και η επιρροή του εργατικού κινήματος έδινε νέους όρους στο πολιτικό παιχνίδι. Οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί ήταν εκτεταμένοι.⁴ Την ίδια εποχή διαμορφώθηκε και η σκέψη του Μαρξ ο οποίος στάθηκε κριτικά απέναντι στην αστική καπιταλιστική κοινωνία, καθώς θεωρούσε πως οι αντιφάσεις της δε θα μπορούσαν να επιλυθούν εάν περιοριζόμασταν στο επίπεδο των ιδεών και τα συνείδησης. Θεωρούσε ότι για να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα στη ρίζα τους, ήταν απαραίτητο να τεθεί υπό κριτική ανάλυση και να αμφισβητηθεί το ίδιο το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα που δημιουργεί και αναπαράγει αυτά τα προβλήματα. Μόνο μέσα από την κριτική θεώρηση αυτού του συστήματος θα μπορούσε να κατανοηθεί η καπιταλιστική κοινωνία και οι ταξικές αντιθέσεις. Ο Μαρξ αντιλαμβανόταν ότι η αστική τάξη επέβαλε τα συμφέροντά της στην κοινωνία και συγκάλυπτε την κοινωνική πραγματικότητα. Για να αποκαλυφθεί η κοινωνική πραγματικότητα ήταν αναγκαία η κριτική της κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας. Ανέπτυξε, λοιπόν, μία κριτική ανάλυση της ιδεολογίας και των κυρίαρχων τρόπων σκέψης με επιστημονικό τρόπο, αμφισβητώντας ταυτόχρονα το κοινωνικό σύστημα που προσπαθούσε να κατανοήσει. Αυτή η αμφισβήτηση ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την κοινωνική και πολιτική δράση και θα οδηγούσε στην κοινωνική επανάσταση. Από την άλλη, υπήρχαν διανοούμενοι της εποχής που έβλεπαν θετικές και αρνητικές πλευρές αυτού του κοινωνικού συστήματος και προσπαθούσαν να βρουν τρόπους ώστε να υπερβούν τις αρνητικές πλευρές του.⁵

Σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία, η οικονομική δομή της κοινωνίας (βάση), δηλαδή οι παραγωγικές σχέσεις, διαμορφώνονται από τις παραγωγικές δυνάμεις και διαμορφώνουν παράλληλα – ως εποικοδόμημα- τις δομές της κοινωνίας (πολιτικοί,

³ Ό.π., σ.15-17

⁴ Ό.π., σ. 22-23

⁵ Ό.π., σ. 24-25

ιδεολογικοί, θρησκευτικοί θεσμοί). Το εποικοδόμημα είναι η «αντανάκλαση» της βάσης, η οποία εξελίσσεται ανεξάρτητα. Βάσει αυτής της αντίληψης, η επαναστατική μεταβολή συμβαίνει ως σύγκρουση των παραγωγικών δυνάμεων με τις παραγωγικές σχέσεις, όταν οι τελευταίες δεν μπορούν να αφομοιώσουν την πρόοδο των πρώτων. Σε κάθε κοινωνικό σύστημα υπάρχει μία αρμονική ανάπτυξη και των δύο αλλά σε κάποιο στάδιο υπάρχει μία αναντιστοιχία μεταξύ των δύο που καταλήγει στον μετασχηματισμό των παραγωγικών σχέσεων. Ο μετασχηματισμός αυτός συνεπάγεται μία κοινωνική ανατροπή και τη μετάβαση σε ένα νέο κοινωνικό σύστημα με νέο τρόπο παραγωγής. Η επαναστατική ανατροπή της οικονομικής βάσης επιφέρει και τον επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνικής δομής.⁶

Ο βασικός σκοπός της ανά χειράς διπλωματικής εργασίας, είναι η ανάλυση του τρόπου, με τον οποίο αναδεικνύεται η έννοια της επανάστασης στη σκέψη του Μαρξ την περίοδο 1843-1852. Η ανασυγκρότηση της σκέψης του Μαρξ για την επανάσταση εντάσσεται στο πλαίσιο του κοινωνικού, πολιτικού, φιλοσοφικού και ιστορικού συγκειμένου της εποχής του 19^{ου} αιώνα. Πρόκειται για μία εποχή, στην διάρκεια της οποίας, ήδη σε μεγάλο βαθμό, είχε σχηματισθεί ένα συγκεκριμένο μοντέλο οικονομικής οργάνωσης που παράλληλα είχε τροφοδοτηθεί μέσα από τη διαδικασία της εκβιομηχάνισης.⁷

Όπως θα δούμε στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί να δοθεί μία πολυσύνθετη οπτική για την έννοια της επανάστασης, συνδυάζοντας στοιχεία μέσα από τα φιλοσοφικά, ιστορικά και πολιτικά μαρξικά έργα αλλά και από την πολιτική δραστηριότητα του Μαρξ την περίοδο 1843 έως το 1852. Η συγκεκριμένη περιοδολόγηση τίθεται αφενός λόγω των περιορισμών έκτασης της εργασίας και αφετέρου γιατί αυτή την περίοδο εντοπίζονται και τα τρία είδη μαρξικών έργων (πολιτικά, ιστορικά, φιλοσοφικά). Την περίοδο 1843-1845 ο Μαρξ ασχολείται με το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής και επικεντρώνεται στην κριτική ανάλυση των υπάρχουσών θεωριών, προτείνοντας παράλληλα μία νέα ριζοσπαστική φιλοσοφική θεωρία της πράξης που στόχευε να επιφέρει ουσιαστικές κοινωνικές αλλαγές. Μέσα από αυτή την πρακτική θεωρία συνδέεται η σκέψη με τη δράση και η ενεργός ανθρώπινη ύπαρξη τίθεται ως καταλύτης στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Την περίοδο 1846-1848, έχοντας ως στόχο την κοινωνική αλλαγή και την ανθρώπινη χειραφέτηση, ο Μαρξ δραστηριοποιείται τόσο μέσα από το θεωρητικό του έργο, όσο και μέσα από

⁶ Ο.π., σ. 87-88

⁷ Little D., *The Scientific Marx*, University of Minnesota Press, 1986, σ. 55.

την πολιτική του δραστηριότητα. Τάσσεται υπέρ της εργατικής τάξης και προσπαθεί να διαμορφώσει μία κομμουνιστική θεωρία που θα εκπροσωπεί το εργατικό κίνημα της περιόδου σε διεθνές επίπεδο. Παράλληλα, προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από τα υπόλοιπα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά ρεύματα και καταφέρνει να διακριθεί ως ένας από τους κύριους εκπροσώπους του κομμουνισμού σε διεθνές επίπεδο. Σε θεωρητικό επίπεδο, αναλύει τις αντιφάσεις του καπιταλισμού και διαμορφώνει μία θεωρία των τάξεων που βασίζεται στους ταξικούς ανταγωνισμούς και στην ταξική πάλη. Συνδέει τη φιλοσοφία της πράξης με την ταξική πάλη και παρακινεί την εργατική τάξη σε επαναστατική δράση, με σκοπό την ανατροπή του καπιταλισμού, τη δημιουργία μίας αταξικής κοινωνίας και την καθολική ανθρώπινη χειραφέτηση. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι ιστορικές αναλύσεις του Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση του 1789 και για τις πολιτικές αναταραχές την περίοδο της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας. Η μαρξική ιστοριογραφική προσέγγιση αυτών των γεγονότων βασίζεται σε μία ανάλυση των ταξικών ανταγωνισμών και της ταξικής πάλης. Μέσα από αυτή την ανάλυση φανερώνονται οι στόχοι και η δράση των κοινωνικών δυνάμεων εντός ενός ορισμένου κοινωνικοπολιτικού πλαισίου. Βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι ο Μαρξ δεν ακολουθεί μία δομική θεωρία των τάξεων αλλά αναλύει την ταξική πάλη βάσει της δράσης των κοινωνικών ομάδων εντός του πολιτικού σκηνικού. Μιλάμε, έτσι, για μία πολιτικοκοινωνιολογική ανάλυση όπου γίνεται εμφανής μία ταξική πολλαπλότητα και η ταξική πάλη αποτελεί πεδίο ρευστότητας. Τέλος, η μαρξική ανάλυση πέρα από τις επαναστατικές δυνάμεις, αναδεικνύει και τη δράση των αντεπαναστατικών ομάδων.

1^ο Κεφάλαιο: Από τη Φιλοσοφία στην Πράξη

Ένα βασικό ζήτημα που απασχολούσε τον Μαρξ ήταν η ανθρώπινη χειραφέτηση. Αναγκαίο μέσο για την επίτευξη αυτής, θεωρούσε πως ήταν η επανάσταση. Βέβαια, διαχωρίζει την επανάσταση σε κοινωνική και πολιτική. Στο έργο του «Για το Εβραϊκό Ζήτημα» διακρίνει την πολιτική χειραφέτηση ως περιορισμένη σε σύγκριση με τη γενικότερη ανθρώπινη χειραφέτηση. Επομένως, η γενική ανθρώπινη χειραφέτηση θα επιτυχανόταν μέσω μίας επανάστασης που θα επεδίωκε μια ριζική κοινωνική αλλαγή. Με τον όρο κοινωνική αλλαγή εννοούσε μία αλλαγή του τρόπου παραγωγής αλλά και των ανθρώπινων θεσμών, σχέσεων και

ιδεών, με σκοπό τη δημιουργία μιας πιο δίκαιης κοινωνίας.⁸

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώθηκαν οι απόψεις του Μαρξ σχετικά με την έννοια της επανάστασης κατά την περίοδο 1843-1845. Δεδομένου ότι είναι αδύνατο να παρουσιαστεί ολόκληρη η σκέψη του Μαρξ σχετικά με την επανάσταση και την ανθρώπινη χειραφέτηση, θα παρουσιαστούν συγκεκριμένα κείμενά του, τα οποία σχετίζονται με τα προαναφερθέντα ζητήματα. Αυτά είναι τα εξής: α) οι επιστολές στον Ρούγκε (του Μαΐου και του Σεπτεμβρίου του 1843), β) η «Εισαγωγή στην κριτική της εγγελιανής *Φιλοσοφίας του Δικαίου*» γ) οι θέσεις «Για τον Φόιερμπαχ». Η επιλογή αυτών των κειμένων γίνεται για δύο λόγους. Κατά πρώτον, θα προσπαθήσω να αναδείξω ότι και τα τρία κείμενα συνδέονται μέσω των ιδεών της επαναστατικής αλλαγής της κοινωνίας και της ανθρώπινης χειραφέτησης. Κατά δεύτερον, θέλω μέσα από αυτά τα κείμενα να καταδείξω πως ο Μαρξ ανέλυσε κριτικά τις υπάρχουσες θεωρίες και πρότεινε μία νέα φιλοσοφική θεωρία με πρακτικές επιπτώσεις, που στόχευε στο να επιφέρει ουσιαστικές αλλαγές στην κοινωνία. Η φιλοσοφία που σκιαγραφείται είναι ο υλισμός του Μαρξ, όπου το ενεργό ανθρώπινο υποκείμενο συμβάλλει στη διαμόρφωση της φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας. Μέσα από τον υλισμό αυτό συνενώνεται η ενεργός ύπαρξη του ανθρώπου με τη σκέψη και δημιουργείται μία θεωρία της πράξης, που συνδέει τη σκέψη με τη δράση.⁹

Η ανάλυση των τριών προαναφερθέντων κειμένων, θεωρώ πως είναι δόκιμο να ενταχθεί στο ευρύτερο φιλοσοφικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της ζωής του Μαρξ, έτσι ώστε να αποτυπωθεί εναργέστερα η διαμόρφωση της σκέψης του κατά τη νεότητά του. Γνωρίζουμε ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1830 ο Μαρξ σπούδαζε στο Βερολίνο, όπου ήρθε σε επαφή με τη φιλοσοφική σκέψη του Χέγκελ μέσω μίας ομάδας γνωστής ως «Doktorclub». Παρά το γεγονός ότι η φιλοσοφία του Χέγκελ δεν ήταν στο επίκεντρο των συζητήσεων, ο Μαρξ γοητεύτηκε από αυτή καθώς τη θεωρούσε άρρηκτα συνδεδεμένη με την πραγματική ζωή. Ο Μαρξ εμπνεύστηκε από το έργο του Χέγκελ, θέλοντας να το χρησιμοποιήσει για να κάνει τη σύνδεση της κοινωνικής ζωής με τα θεωρητικά της κριτήρια. Ανέπτυξε τη δική του κριτική στον Χέγκελ, με την πρόθεση να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ των δύο. Ουσιαστικά, ήταν

⁸ Le Baron, Bentley. "Marx on Human Emancipation." *Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique* 4, no. 4 (1971): 559–70. <http://www.jstor.org/stable/3235539>.

⁹ Scatamburlo-D'Annibale, Valerie & Brown, Brian & McLaren, Peter. (2018). *Marx and the Philosophy of Praxis*, 2018, 10.1007/978-3-319-72761-5_44.

το ενδιαφέρον του για την κοινωνική ζωή που τον τράβηξε και τον ώθησε να ασκήσει κριτική στη φιλοσοφία του Χέγκελ.¹⁰

Δεδομένου ότι το ζήτημα του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι η ανάδειξη της επαναστατικής σκέψης του Μαρξ, δεν είναι δυνατόν να επεκταθούμε σε μία αναλυτική περιγραφή της φιλοσοφίας του Χέγκελ σχετικά με την ιστορία και την κοινωνία. Επιπλέον, θέτοντας ως στόχο την κατάδειξη της νέας φιλοσοφίας της πράξης του Μαρξ, θα επικεντρωθούμε στα τρία προαναφερθέντα κείμενα όπου εντοπίζεται μία επαναστατική οπτική. Από την άλλη, θα πρέπει να γίνει μία σύντομη αναφορά στη φιλοσοφία του Χέγκελ, καθώς θα βοηθήσει στην πλαισίωση των τριών προαναφερθέντων κειμένων.

Η άποψη του Χέγκελ, ότι η πραγματικότητα και η ιστορία πρέπει να αντιμετωπίζονται διαλεκτικά, επηρέασε την άποψη του Μαρξ για την ιστορία, που αργότερα έμεινε γνωστή ως ιστορικός υλισμός. Ο Χέγκελ θεωρούσε την ιστορία ως μία νοητή διαδικασία που κινούταν προς ένα συγκεκριμένο σκοπό (τέλος) – την πραγμάτωση της ανθρώπινης ελευθερίας. Η φιλοσοφία του χαρακτηρίζεται από ιστορικισμό και εντοπίζει μία στενή σχέση μεταξύ της «αντικειμενικής» ιστορίας και της υποκειμενικής ανάπτυξης της ατομικής συνείδησης («πνεύμα»). Η ιστορία δομείται σε προδιαγεγραμμένα στάδια της ανθρώπινης ελευθερίας, από την δημόσια ελευθερία της πόλης κράτους και την υηκοότητα της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, στην ατομική ελευθερία της Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης και στην ελευθερία του πολίτη του σύγχρονου κράτους. Προσπαθεί να συμπεριλάβει τις κουλτούρες και τις κοινωνίες της Ινδίας και της Κίνας στην παγκόσμια ιστορική οπτική αλλά τις βλέπει ως αμετάβλητες και ως εκ τούτου προϊστορικές.¹¹ Ο Χέγκελ αντιτάχθηκε σθεναρά στη δουλεία στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη διάρκεια της ζωής του και οραματίστηκε μια εποχή που τα χριστιανικά έθνη θα την εξαφάνιζαν ριζικά από τον πολιτισμό τους.¹² Όπως προαναφέρθηκε, στο σύστημα του Χέγκελ, η ιστορία θεωρήθηκε ότι καθορίζεται και προχωρά μέσω της ανάπτυξης της ανθρώπινης συνείδησης. Αυτό σήμαινε ότι οι ιδέες και οι κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν για την ερμηνεία του κόσμου θεωρούνταν προγενέστερες της πραγματικότητας, με αυτές να είναι οι κύριες κινητήριες δυνάμεις της ιστορίας. Ο Μαρξ διαφώνησε με αυτή την

¹⁰ Avineri, Shlomo, "The Hegelian origins of Marx's political thought." *The Review of Metaphysics*, 1967, σ. 33-56.

¹¹ Little, Daniel, "Philosophy of History", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/history/>>.

¹² Ο.π., σ. 163 -65.

άποψη, υποστηρίζοντας ότι οι υλικές συνθήκες και όχι οι ιδέες ήταν η αληθινή πηγή της ιστορίας. Έτσι, ενώ ο Μαρξ επηρεάστηκε από αυτή την ευρεία αντίληψη της ιστορίας και του σκοπού της (η ανθρώπινη χειραφέτηση), ο Χέγκελ ήταν ιδεαλιστής και ο Μαρξ προσπάθησε να ξαναγράψει τη διαλεκτική με υλιστικούς όρους.¹³

Στο ίδιο πλαίσιο υλιστικής αντιμετώπισης της ιστορίας κινήθηκε και ο Φόιερμπαχ (ήταν και αυτός νέος εγγελιανός). Μέσα από την υλιστική του προσέγγιση προσπάθησε να αντικαταστήσει τις αφαιρέσεις του Χέγκελ με μια πιο ριζοσπαστική, κοσμική αντίληψη. Επικεντρώθηκε στην απόρριψη της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας και στην ανάδειξη του «ανθρώπου» αντί του «πνεύματος» ως το επίκεντρο της ιστορίας. Οι ιδέες του μετέτρεψαν το αντικείμενο της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας - «τον άνθρωπο» - σε υποκείμενο. Ο Μαρξ αρχικά ελκυστήκε από τις ιδέες του Φόιερμπαχ, αλλά τελικά έστρεψε την προσοχή του στην κριτική τόσο του ιδεαλισμού όσο και του φοιερμπαχιανού υλισμού, καθώς και οι δύο διαχώριζαν τη σκέψη και την πραγματικότητα. Πίστευε ότι ο πραγματικός κόσμος και η συνείδηση πρέπει να νοούνται ως δύο όψεις ενός νομίσματος, παρά ως διακριτές οντότητες. Υποστήριξε, επίσης, ότι ο πραγματικός κόσμος άλλαζε συνεχώς και ότι ήταν απαραίτητο να τον κατανοήσουμε στο ιστορικό του πλαίσιο, για να εξηγήσουμε σωστά τη διαμόρφωση των ιδεών. Ως αποτέλεσμα, ο Μαρξ πίστευε ότι ήταν απαραίτητο να εξηγηθεί η πραγματικότητα με βάση την υλική πρακτική, παρά από ένα σύνολο αφηρημένων ιδεών. Ενώ ο Χέγκελ και ο Φόιερμπαχ θεωρούσαν πως η συνείδηση καθόριζε την ιστορία και την πραγματικότητα, αντιθέτως ο Μαρξ πίστευε ότι η κοινωνική πραγματικότητα των ανθρώπων καθόριζε τη συνείδησή τους. Έτσι, λοιπόν, η συνείδηση (ιδεολογία) είναι προϊόν της κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Μαρξ, η συνείδηση και οι δραστηριότητες των πραγματικών ανθρώπων ήταν αδιαχώριστες καθώς «οι άνθρωποι είναι οι παραγωγοί των αντιλήψεων, των ιδεών τους κ.λπ., - πραγματικοί, ενεργοί άνθρωποι, καθώς εξαρτώνται από την οριστική ανάπτυξη των παραγωγικών τους δυνάμεων». Συνολικά, πίστευε ότι οι άνθρωποι είχαν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της ιστορίας.¹⁴

Έχοντας παρουσιάσει το φιλοσοφικό συγκείμενο, στο οποίο κινήθηκε φιλοσοφική σκέψη του Μαρξ, μπορούμε, πλέον, να ξεκινήσουμε την ανάλυση των προαναφερθέντων κειμένων ακολουθώντας μία χρονολογική σειρά. Η χρονολογική

¹³ Scatamburlo-D'Annibale, Valerie & Brown, Brian & McLaren, Peter, *Marx and the Philosophy of Praxis*, ό.π.

¹⁴ Ο.π.

αυτή παρουσίαση θεωρώ πως είναι χρήσιμη καθώς μας επιτρέπει να εξετάσουμε τα κείμενα πλαισιωμένα από το ιστορικό συγκείμενο της ζωής του Μαρξ.

Ξεκινάμε, έτσι, με την περίοδο 1842-1843, όταν ο Μαρξ αναλαμβάνει τον ρόλο του συντάκτη στην εφημερίδα του Ρήνου στην Κολωνία και συνεργάζεται με τον Άρνολντ Ρούγκε.¹⁵ Καθώς επικρατεί ένα κλίμα λογοκρισίας στην Πρωσία και η εφημερίδα σύντομα κλείνει.¹⁶ Έπειτα, ο Μαρξ εξορίζεται στη Γαλλία και εγκαθίσταται στο Παρίσι. Παράλληλα, το 1843, διατηρεί αλληλογραφία με τον Ρούγκε, με σκοπό να οργανώσουν τα επόμενα βήματά τους. Τρεις από τις επιστολές του δημοσιεύονται, τον Φεβρουάριο του 1844 στη *Γερμανο-Γαλλική Επετηρίδα*. Σε μία επιστολή του, στις 13 Μαρτίου του 1843, εκφράζει την άποψη πως η σύγχρονη φιλοσοφία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από τη σύνδεσή της με την πολιτική και πως κάτι τέτοιο δεν θα ήταν εφικτό πλέον από τη Γερμανία. Για αυτό τον λόγο προτείνει την σύσταση μίας νέας εφημερίδας στη Γαλλία, με την ονομασία *Γερμανο-Γαλλική Επετηρίδα*. Ο Ρούγκε συμφώνησε με αυτό το εγχείρημα και τελικά επέλεξαν το Παρίσι ως έδρα τους.¹⁷ Τελικά το εγχείρημα ολοκληρώθηκε ανεπιτυχώς μετά από μία μόνο δημοσίευση τον Φεβρουάριο του 1844. Αυτό συνέβη για διάφορους λόγους. Αρχικά, δεν μπόρεσαν να συνεργαστούν με του Γάλλους στοχαστές καθώς είχαν διαφορετική φιλοσοφική οπτική ενώ και οι ίδιοι οι Γερμανοί που συμμετείχαν στο εγχείρημα, διχογνωμούσαν. Τελικά, οι διαφωνίες που προέκυψαν μεταξύ του Ρούγκε και του Μαρξ κατέστησαν τη συνεργασία αδύνατη. Η μοναδική δημοσίευση της *Γερμανο-Γαλλικής επετηρίδας* περιείχε, μεταξύ άλλων, οκτώ επιστολές μεταξύ τεσσάρων στοχαστών (Ρούγκε, Μαρξ, Μπακούνιν, Φόιερμπαχ). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάδειξη της επαναστατικής σκέψης του Μαρξ, παρουσιάζουν οι επιστολές του Μαΐου και του Σεπτεμβρίου προς τον Ρούγκε.¹⁸

Στην επιστολή του Μαΐου του 1843 την οποία αποστέλλει από την Κολωνία, αντικείμενο σχολιασμού γίνεται η δουλοπρέπεια των Γερμανών, οι οποίοι είναι υπάκουοι και άβουλοι. Ο Μαρξ θεωρεί πως για να υπάρξει δυνατότητα χειραφέτησης

¹⁵ Mehring F., *Karl Marx: The story of his life*, Edward Fitzgerald, The University of Michigan Press, Νέα Υόρκη, 1962 σ. XXIII.

¹⁶ Ο.π., σ. 50 – 57.

¹⁷ Μαρξ Κ., *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: μια ανθολογία*, μτφρ. Θανάσης Γκιούρας, εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2019 σ. 189.

¹⁸ Mehring F., *Karl Marx: The story of his life*, 1962, ό.π., σ. 57-59.

της γερμανικής κοινωνίας πρέπει να αφυπνιστεί μέσα τους το αίσθημα της ελευθερίας, με σκοπό την συγκρότηση μίας κοινότητας ανθρώπων που θα επιδιώκουν ανώτερους σκοπούς μέσα από ένα δημοκρατικό κράτος.¹⁹ Περαιτέρω, ασκεί κριτική στην απολυταρχία και το δεσποτισμό, που οδηγεί στην απαξίωση και περιφρόνηση των αναγκών των ανθρώπων και συμβάλλει μόνο στην εκπλήρωση των συμφερόντων των κυβερνόντων. Το σύστημα πλουτισμού και εκμετάλλευσης των ανθρώπων που ευνοείται από το πολιτικό σύστημα, θεωρεί πως θα οδηγήσει σε μία κοινωνική ρήξη, την οποία δε θα μπορεί να διαχειριστεί το παλαιό σύστημα. Καταλήγει, πως από την πλευρά τους (ο Μαρξ και ο Ρούγκε), θα πρέπει να αναδείξουν αυτή την αρνητική κατάσταση του παρόντος συστήματος μέσω της κριτικής τους.²⁰

Η επιστολή του Σεπτεμβρίου του 1843 θεωρώ πως είναι χρήσιμη προς τον σκοπό του κεφαλαίου καθώς αναδεικνύει την στροφή του Μαρξ από την φιλοσοφία στην πράξη. Είναι από τα πρώτα κείμενα, όπου παρουσιάζεται η πρόθεση του Μαρξ να ξεκινήσει ένα νέο πρόγραμμα επαναστατικής θεωρίας. Εν συντομία, τα κύρια ζητήματα που εκθέτει είναι τα εξής: Αρχικά, η φιλοσοφία θα πρέπει να έχει πρακτικούς στόχους που θα συμβάλλουν στην κοινωνική αλλαγή και να βασίζεται στην κριτική της πολιτικής και της θρησκείας και όχι σε δογματικές δηλώσεις. Η κριτική αυτή συνδέεται με την πραγματικότητα και τις επιδιώξεις του λαού και είναι αναγκαία για τη διαμόρφωση μίας επαναστατικής συνείδησης. Τέλος, η μεταρρύθμιση της συνείδησης είναι αναγκαία για την κοινωνική αλλαγή και τη χειραφέτηση.

Αναλυτικότερα, βλέπουμε πως αρχικά ο Μαρξ δηλώνει ενθουσιασμένος για αυτό το εγχείρημα στο Παρίσι καθώς εκεί δεν επικρατεί το ίδιο καθεστώς λογοκρισίας όπως στη Γερμανία. Θεωρεί πως το εγχείρημα αυτό είναι αναγκαίο ενώ αναγνωρίζει ότι υπάρχουν και δυσκολίες. Μία από αυτές είναι η σύγκρουση που υπάρχει μεταξύ των μεταρρυθμιστών. Από τη μία, αυτοί που δεν έχουν ξεκαθαρίσει τον τρόπο που θέλουν να διαμορφώσουν τον κόσμο και από την άλλη αυτοί που προτείνουν έτοιμες λύσεις με δογματικό τρόπο. Σημειώνει, πως δεν πρέπει να προκαταλάβουν δογματικά τον κόσμο, όπως οι μέχρι τότε φιλόσοφοι έκαναν, αλλά να ασκήσουν μία αδίστακτη κριτική στον παλιό κόσμο, χωρίς να φοβούνται τα αποτελέσματα αυτής ή τη σύγκρουση με τις υπάρχουσες δυνάμεις. Υποστηρίζει πως

¹⁹ Μαρξ Κ., *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: μια ανθολογία*, 2019, ό.π., σ. 191.

²⁰ Ο.π., σ. 192-196.

πρέπει να βοηθήσουν τους δογματικούς να διασαφηνίσουν τις προτάσεις τους στους εαυτούς τους, και έτσι απορρίπτει τα δόγματα του κομμουνισμού όπως είχαν προταθεί από άλλους στοχαστές, όπως ο Cabet, ο Dezamy και ο Weitling. Συμπληρώνει, πως αντικείμενο της κριτικής τους θα πρέπει να είναι η θρησκεία και η πολιτική καθώς ενδιαφέρουν τους Γερμανούς. Συγκεκριμένα, αναφέρει τα εξής: «Γι' αυτό, το να πάρουμε ως αντικείμενο κριτικής ένα πιο εξειδικευμένο πολιτικό ζήτημα όπως η διαφορά ενός συστήματος που βασίζεται στην κοινωνική τάξη και ένα που βασίζεται στην αντιπροσώπευση- δεν είναι με κανένα τρόπο κατώτερο του επιπέδου αρχών... Γι' αυτό η κριτική όχι μόνο μπορεί, αλλά πρέπει να ασχοληθεί με αυτά τα πολιτικά ζητήματα (τα οποία σύμφωνα με τους ακραίους σοσιαλιστές είναι ανάξια προσοχής).»²¹

Καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η πολιτική κριτική πρέπει να συνδεθεί με τη συμμετοχή στην πολιτική και τους πραγματικούς αγώνες, ώστε να δείξουν στον λαό γιατί αγωνίζεται. Σημαντικό ζήτημα για εκείνους είναι η μεταρρύθμιση της συνείδησης, μέσω της οποίας ο λαός θα ξυπνήσει από τις αυταπάτες του και θα κατανοήσει τη σημασία των πράξεών του. Η μεταρρύθμιση αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ανάλυση των θρησκευτικών και πολιτικών ζητημάτων. Μέσω αυτής της ανάλυσης θα φανερωθούν οι ανάγκες και οι επιδιώξεις που ο λαός είχε από πάντα και πλέον θα μπορέσει να τις επιτύχει συνειδητοποιημένα. Επομένως, αυτή η μεταρρύθμιση, που επεδίωκε ο Μαρξ με τον Ρούγκε μέσω της *Γερμανο-Γαλλικής επετηρίδας*, θα αποτελούσε ουσιαστικά έναν αναστοχασμό, που θα επέτρεπε στον λαό να κατανοήσει τους αγώνες και τις επιδιώξεις του.²²

Πέρα από τις παραπάνω επιστολές, η *Γαλλο-Γερμανική επετηρίδα* συμπεριλαμβάνει μεταξύ άλλων και το κείμενο «Εισαγωγή στην κριτική της εγγελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου».²³ Συνοπτικά, σε αυτό το κείμενο, ο Μαρξ καταπιάνεται με την κοινωνική και πολιτική κατάσταση στη Γερμανία, για την οποία υποστηρίζει ότι βρίσκεται πολύ πίσω σε σχέση με άλλα Ευρωπαϊκά κράτη. Αναδεικνύει τον κριτικό ρόλο της φιλοσοφίας, που στοχεύει σε πρακτικούς στόχους ξεσκεπάζοντας την εξαθλίωση της γερμανικής πραγματικότητας. Τέλος, από το κείμενο αυτό φανερώνεται ότι η κριτική του Μαρξ στοχεύει στη διαμόρφωση μίας

²¹ Ο.π., σ. 197-198.

²² Ο.π., σ. 199-200.

²³ Μαρξ Κ., *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: μια ανθολογία*, ό.π., σ. 147.

επαναστατικής συνείδησης στην εργατική τάξη, η οποία θα δράσει συνειδητοποιημένα ώστε να αλλάξει την κοινωνία. Αυτή η αλλαγή θα πραγματοποιηθεί μέσω μίας προλεταριακής επανάστασης που σκοπό θα έχει την γενική ανθρώπινη χειραφέτηση και τη δημιουργία μίας αταξικής κοινωνίας.

Συγκεκριμένα, ο Μαρξ αναφέρει ότι η κριτική της θρησκείας είχε ήδη ολοκληρωθεί, κάνοντας αναφορά στο συμπέρασμα του Φόιερμπαχ ότι ο άνθρωπος φτιάχνει τη θρησκεία και όχι το αντίθετο. Είναι το όπιο που κατευνάζει τις μάζες όταν η πραγματικότητα του κόσμου γίνεται δυσβάσταχτη. Αφού η θρησκεία είναι κοινωνικό δημιούργημα, ο αγώνας ενάντια στη θρησκεία είναι αγώνας εναντίον του κόσμου ο οποίος την κατέστησε απαραίτητη. Από την κριτική της θρησκείας και της θεολογίας, στρέφει την προσοχή του στην κοινωνία και μεταβαίνει στην κριτική της πολιτικής και του δικαίου.²⁴

Για τον σκοπό αυτό φέρνει το παράδειγμα της Γερμανίας. Για τον Μαρξ η Γερμανία της εποχής του βρίσκεται ιστορικά πολύ πίσω σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Ενώ άλλοι λαοί (για παράδειγμα οι Άγγλοι και οι Γάλλοι) μέσω των επαναστάσεών τους απέρριψαν τα παλιά καθεστώτα, τα γερμανικά κράτη διατήρησαν το παλαιό καθεστώς (φεουδαρχία). Παράλληλα, τα γερμανικά βασίλεια κρατούσαν διαιρεμένη τη γερμανική κοινωνία. Υπό αυτό το πρίσμα, θεωρεί πως οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της Γερμανίας είναι αναχρονιστικές και ότι βρίσκονται κάτω από το επίπεδο του ιστορικού παρόντος. Από την πλευρά της, η γερμανική φιλοσοφία – με αποκορύφωμα τη φιλοσοφία του Χέγκελ- αποτελεί μία αντανάκλαση αυτών των συνθηκών ενώ παράλληλα τις νομιμοποιεί. Η κριτική του, όπως αναφέρει και ο ίδιος, είναι το μέσο εξόντωσης των γερμανικών συνθηκών και σκοπός της είναι να γεννήσει το θάρρος στον γερμανικό λαό ώστε να εκπληρώσει τις πραγματικές του ανάγκες. Ο γερμανικός λαός θα έπρεπε, δηλαδή, να υποβάλει σε κριτική τις συνθήκες του παρόντος και να τις αλλάξει.²⁵ Ο Μαρξ παρατηρεί πως σε χώρες όπως η Αγγλία και η Γαλλία η κοινωνικο-πολιτική κριτική είχε προχωρήσει με το να καταπιάνεται με πραγματικά ανθρώπινα προβλήματα, ενώ αντιθέτως η Γερμανία είχε καθυστερήσει: «Το θέμα λοιπόν στη Γαλλία και στην Αγγλία είναι η άρση του μονοπωλίου. το οποίο έχει προχωρήσει μέχρι τις ύστατες συνέπειές του, το θέμα στη Γερμανία είναι να προχωρήσει κανείς μέχρι τις ύστατες συνέπειες του μονοπωλίου. Εκεί πρόκειται για τη λύση, και εδώ πρόκειται ακόμη για τη

²⁴ Ο.π., σ. 147.

²⁵ Ο.π., σ. 148-150.

σύγκρουση.»²⁶

Το ζήτημα, όμως, ήταν αν θα μπορούσε να υπάρξει μία μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη και η Γερμανία μέσω μίας επανάστασης να αρθεί στο ύψος των σύγχρονων λαών. Προτείνει πως η κριτική πρέπει να συνοδεύεται από πράξη και η θεωρία πρέπει να είναι ριζοσπαστική ώστε να είναι ικανή να συγκεντρώσει τις μάζες: «Το όπλο της κριτικής δεν μπορεί να αντικαταστήσει την κριτική των όπλων, η υλική βία πρέπει να καταρριφθεί με υλική βία, αλλά και η θεωρία γίνεται υλική βία από τη στιγμή που αδράχνει τις μάζες. Η θεωρία είναι ικανή να αδράξει τις μάζες από τη στιγμή που αποδεικνύει ad hominem, και αποδεικνύει ad hominem από τη στιγμή που γίνεται ριζοσπαστική.»²⁷

Στη συνέχεια επισημαίνει πως το επαναστατικό παρελθόν της Γερμανίας (Προτεσταντική Μεταρρύθμιση- Λούθηρος) ήταν θεωρητικό και η χειραφέτηση ήταν θεωρητική ενώ στην πραγματικότητα συνεχίστηκε η υποδούλωση αλλά με διαφορετικούς όρους: «Την ημέρα πριν την μεταρρύθμιση η επίσημη Γερμανία ήταν ο άνευ όρων δούλος της Ρώμης. Την ημέρα πριν από την επανάσταση της είναι ο άνευ όρων δούλος ενός πράγματος μικρότερου από τη Ρώμη, της Πρωσίας και της Αυστρίας, των λαχανοβαρόνων και των Φιλισταίων.»²⁸

Επιχειρηματολογεί, πως μία ριζοσπαστική επανάσταση και μία γενικότερη ανθρώπινη χειραφέτηση για την Γερμανία δεν θα ήταν ουτοπία. Σε αυτό το σημείο, διακρίνει την πολιτική επανάσταση από την ριζοσπαστική κοινωνική επανάσταση. Σε μία πολιτική επανάσταση οι θεσμοί της κοινωνίας παραμένουν άθικτοι και μία συγκεκριμένη τάξη αναλαμβάνει τη γενική χειραφέτηση της κοινωνίας ενώ η ίδια καταλήγει να ασκεί γενική κυριαρχία. Για να καταφέρει τους στόχους της η συγκεκριμένη τάξη, θα πρέπει η τάξη που έχει την εξουσία να φαίνεται πως καταπιέζει και υποδουλώνει όλη την κοινωνία και να εμφανίζεται ως «η τάξη της γενικής απώθησης». Έτσι, μέσα από την αντιπαράθεση αυτή, η επαναστατική τάξη που βρίσκεται στο προσκήνιο του αγώνα χαρακτηρίζεται ως «η τάξη της απελευθέρωσης». Ως παράδειγμα φέρνει την περίπτωση της Γαλλικής επανάστασης, όπου η αρνητική εικόνα του κλήρου και των ευγενών διαμόρφωσε μία θετική εικόνα για την αντιπαρατιθέμενη αστική τάξη.²⁹

Υπάρχει δυνατότητα, όμως, να επιτευχθεί μία ανθρώπινη χειραφέτηση στη

²⁶ Ο.π., σ. 151.

²⁷ Ο.π., σ. 152-154.

²⁸ Ο.π., σ. 154-155.

²⁹ Ο.π., σ. 156-157.

Γερμανία εφόσον οι παρούσες συνθήκες δεν το ευνοούν; Ο Μαρξ θεωρεί πως για να γίνει κάτι τέτοιο, πρέπει να διαμορφωθεί μία τάξη της αστικής κοινωνίας που θα στοχεύει στη διάλυση των κοινωνικών τάξεων και στη διαμόρφωση μίας αταξικής κοινωνίας. Η τάξη αυτή είναι το προλεταριάτο, το οποίο για να πετύχει τη γενική χειραφέτηση της γερμανικής κοινωνίας θα πρέπει να χειραφετηθεί από τις υπόλοιπες τάξεις. Το προλεταριάτο είναι το τμήμα της κοινωνίας που ζει στην εξαθλίωση, τη φτώχεια και την αδικία που προέκυψε από τη βιομηχανική επανάσταση. Ο Μαρξ υποστηρίζει ότι για να επιτευχθεί η κοινωνική χειραφέτηση, ο στόχος του προλεταριάτου θα πρέπει να είναι η διάλυση της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων και η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας. Για να πετύχει κάτι τέτοιο το προλεταριάτο θα πρέπει να διαμορφωθεί ιδεολογικά και να αποκτήσει μία επαναστατική ταξική συνείδηση μέσα από τη φιλοσοφία. Χαρακτηριστικά αναφέρει τα εξής: «Όπως η φιλοσοφία βρίσκει στο προλεταριάτο τα υλικά όπλα της, έτσι βρίσκει και το προλεταριάτο στη φιλοσοφία τα πνευματικά όπλα του, και από τη στιγμή που η αστραπή της σκέψης ηγήσει εις βάθος σ' αυτή την απλοϊκή βάση θα ολοκληρωθεί η χειραφέτηση των Γερμανών σε ανθρώπους.»³⁰

Έχοντας αναδείξει την επαναστατική οπτική της πρακτικής φιλοσοφίας του Μαρξ, μπορούμε να συνεχίσουμε με τις Θέσεις «Για τον Φόιερμπαχ». Προτού, όμως, προχωρήσουμε στην ανάλυση αυτού του κειμένου, είναι σκόπιμο να αναφέρουμε εν συντομία λίγα λόγια για τη σχέση του Μαρξ με τον Φόιερμπαχ. Όπως προαναφέρθηκε, ο Φόιερμπαχ ήταν μέλος των Νέων Εγελιανών και είχε ασκήσει κριτική στην εγελιανή φιλοσοφία. Υποστήριζε ότι ένα άτομο είναι προϊόν του περιβάλλοντός του και ότι ολόκληρη η συνείδηση ενός ατόμου είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των αισθητηρίων οργάνων και του εξωτερικού κόσμου. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς είδαν στην έμφαση του Φόιερμπαχ στους ανθρώπους και τις ανθρώπινες ανάγκες μια κίνηση προς μια υλιστική ερμηνεία της κοινωνίας.³¹

Μάλιστα, το έργο του Φόιερμπαχ *Η ουσία του Χριστιανισμού* (1841) θα επηρεάσει τις μεθοδολογικές κατευθύνσεις του Μαρξ στην οικοδόμηση μιας κριτικής θεωρίας της αστικής κοινωνίας.³² Σε αυτό, ο Φόιερμπαχ, υποστήριζε ότι ο Θεός είναι στην πραγματικότητα δημιούργημα του ανθρώπου και ότι οι ιδιότητες που αποδίδουν οι άνθρωποι στον Θεό είναι στην πραγματικότητα ιδιότητες της ανθρωπότητας. Κατά

³⁰ Ο.π., σ. 158-159.

³¹ Breckman W., *Marx, the young Hegelians and the origins of social theory: dethroning the self*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη, 1999, σ. 188.

³² Mehring F., *Karl Marx: The story of his life*, , 1962, ό.π. , σ. 53.

συνέπεια, ο Μαρξ υποστήριξε ότι είναι ο υλικός κόσμος που είναι πραγματικός και ότι οι ιδέες μας για αυτόν είναι συνέπειες, όχι αιτίες, του κόσμου. Έτσι, όπως ο Χέγκελ και άλλοι φιλόσοφοι, ο Μαρξ έκανε διάκριση μεταξύ επιφανειακού και πραγματικότητας. Ωστόσο, δεν πίστευε ότι ο υλικός κόσμος κρύβει από εμάς τον πραγματικό κόσμο του ιδανικού. Αντίθετα, θεωρούσε ότι η ιστορικά και κοινωνικά συγκεκριμένη ιδεολογία εμπόδιζε τους ανθρώπους να δουν καθαρά τις υλικές συνθήκες της ζωής τους. Αυτό που διέκρινε τον Μαρξ από τον Φόιερμπαχ ήταν η άποψή του για τον ανθρωπισμό του Φόιερμπαχ ως υπερβολικά αφηρημένο και όχι λιγότερο ανιστορικό και ιδεαλιστικό από αυτό που υποτίθεται ότι αντικατέστησε, δηλαδή την παγιωποιημένη έννοια του Θεού που βρέθηκε στον θεσμικό Χριστιανισμό και που έτσι συγχρόνως όμως, νομιμοποίησε την κατασταλτική δύναμη του πρωσικού κράτους.³³

Το 1843, ο Μαρξ σε μία από τις επιστολές του στον Ρούγκε, παρατηρεί μία έμφαση του Φόιερμπαχ στη φύση και μία παραμέληση της πολιτικής. Ουσιαστικά, σχολιάζει αρνητικά τον προσανατολισμό του σε θεωρητικά φιλοσοφικά ερωτήματα ενώ τον ίδιο τον ενδιαφέρει περισσότερο η πρακτική φιλοσοφία. Το 1844, ο Μαρξ, στα *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, εγκωμιάζει το έργο του Φόιερμπαχ ως αληθινή θεωρητική επανάσταση που θεμελιώνει τον αληθινό υλισμό καθώς εγκαινιάζει μία ανθρωπιστική και νατουραλιστική οπτική, όπου ο άνθρωπος είναι μία δρώσα φυσική ύπαρξη. Θεωρεί πως ακόμα ένα μεγάλο επίτευγμα του Φόιερμπαχ είναι ότι απέδειξε πως η φιλοσοφία είναι μία αντανάκλαση της θρησκείας, που αποτελεί μία αλλοτρίωση της ανθρώπινης ουσίας. Η επιρροή που δέχεται ο Μαρξ φαίνεται και από το γεγονός ότι δανείζεται έννοιες από τον Φόιερμπαχ, όπως η έννοια του ανθρώπινου είδους, της φύσης, της ανθρώπινης ουσίας και του πράττειν. Η χρήση αυτών των όρων γίνεται προκειμένου να δημιουργήσει έναν νέο τύπο υλισμού - έναν υλισμό της πρακτικής. Συνοπτικά, ο Μαρξ αποδέχεται την έννοια της φύσης αλλά την ερμηνεύει σε σχέση με την ανθρώπινη δραστηριότητα και το υποκείμενο του υλισμού του είναι η φύση της κοινωνικής πρακτικής. Για αυτό τον λόγο, στα *Παρισινά Χειρόγραφα* αναφέρεται στον «άνθρωπο ως φυσικό ον και τη φύση ως ανθρώπινη πραγματικότητα».³⁴

Όπως προαναφέρθηκε, με την υλιστική του θεωρία, ο Μαρξ, προσπαθεί να υπερβεί τον υλισμό του Φόιερμπαχ και τον ιδεαλισμό του Χέγκελ. Κάτι τέτοιο

³³Κouvelakis, S., *Philosophy and revolution: from Kant to Marx*. Verso Books, Νέα Υόρκη, 2018, σ. 327.

³⁴ Βάκη, Φ., *Ο υλισμός του Φώιερμπαχ και ο υλισμός του Μαρξ*. *Αξιολογικά*, (18), 2007 149-158.

διαφαίνεται το 1845 στις Θέσεις «Για τον Φόιερμπαχ», όπου ασκεί δριμυία κριτική στις φιλοσοφικές θέσεις του Φόιερμπαχ.³⁵ Έτσι, ο Μαρξ φαίνεται να ακολουθεί τον δικό του δρόμο, διαφοροποιούμενο από τα προηγούμενα μοντέλα φιλοσοφίας, βλέποντας παράλληλα πως η κριτική του Φόιερμπαχ στον εγγελιανό ιδεαλισμό δεν του προσφέρει κάποιες κατευθύνσεις για τη συγκρότηση μιας κριτικής θεωρίας της αστικής κοινωνίας.³⁶

Εξετάζοντας τις Θέσεις «Για τον Φόιερμπαχ», γίνεται αντιληπτό πως ένας από τους βασικούς ισχυρισμούς του Μαρξ είναι πως η αστική κοινωνία δεν μπορεί να κατανοηθεί επαρκώς ούτε να ξεπεραστεί από τη θεωρία που είναι χωρισμένη από την πράξη και για αυτό είναι αναγκαία μία θεωρία που έχει τις ρίζες της στην πράξη. Επομένως, ο Μαρξ στην ενδέκατη θέση δεν παροτρύνει τους φιλοσόφους να σταματήσουν την προσπάθεια κατανόησης της αστικής κοινωνίας αλλά τους προτρέπει να κατευθύνουν τις προσπάθειες αυτές προς την επίτευξη ενός σκοπού. Ο σκοπός αυτών των προσπαθειών είναι κατά κάποιο τρόπο αυτό που αποκαλεί στην πρώτη Θέση αντικειμενική δραστηριότητα. Με τον όρο αυτό αναφέρεται στη δραστηριότητα των ατόμων που προϋποθέτει τη συλλογική πρακτική συνεργασία και σκοπεύει στην επίτευξη ενός αγαθού καθολικής σημασίας, εξίσου σημαντικό τόσο για το άτομο όσο και για την κοινωνία. Στην περίπτωση της αστικής κοινωνίας οι δραστηριότητες των ατόμων στοχεύουν στην επίτευξη ατομικών αγαθών ενώ τα κοινά αγαθά νοούνται ως αυτά που επιδιώκουν πολλά άτομα με σκοπό την κάλυψη των ατομικών τους αναγκών και επιθυμιών. Μέσα από την αντικειμενική δραστηριότητα που βασίζεται στη συλλογική πρακτική συνεργασία των ανθρώπων, τα άτομα, επιδιώκοντας καθολικά αγαθά καταλήγουν στην αυτομεταβολή και τον

³⁵ Ο Έγκελς θα χρησιμοποιήσει αργότερα τον όρο «διαλεκτικός υλισμός» ώστε να προσδιορίσει το σύνολο της μαρξικής φιλοσοφικής θεωρίας σε ένα ενιαίο σύστημα. Αποτελεί μία προσπάθεια σύζευξης της διαλεκτικής του Έγκελς με τον προμαρξικό φιλοσοφικό υλισμό του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Ο Έγκελς στον πρόλογο του *Anti-During* έγραψε πως εκείνος και ο Μαρξ ήταν οι μόνοι που διέσωσαν τη διαλεκτική από τη γερμανική ιδεαλιστική φιλοσοφία και την εφάρμοσαν στην υλιστική αντίληψη της φύσης και της κοινωνίας, όπου η ύλη νοείται ως η ουσία του κόσμου και είναι αδημιούργητη, άφθαρτη, αενάως μεταμορφούμενη και αυτοκινούμενη. Με τον όρο αυτό, δηλώνεται πως ο νέος μαρξικός υλισμός βρίσκει την εφαρμογή του τόσο στη φύση όσο και στην ανθρώπινη κοινωνία και ιστορία. Έτσι, η διαφορά του μαρξικού υλισμού σε σχέση με τους προηγούμενους βρίσκεται στον διαλεκτικό χαρακτήρα της κίνησης της ύλης. βλ. Αντωνοπούλου, Μαρία. *Οι κλασικοί της κοινωνιολογίας: κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας, 2011. σ.63.

³⁶ Μιχαλάκης, Α., *Η κριτική του ιδεαλισμού και το πρόβλημα της μεθόδου. Όψεις της σχέσης Μαρξ – Φώιερμπαχ*, Αξιολογικά (18), 2007, σ. 124-125.

επαναπροσδιορισμό των επιθυμιών τους. Είναι αυτό που γράφει ο Μαρξ στην τρίτη θέση : « η σύμπτωση της μεταβολής των συνθηκών και της ανθρώπινης δραστηριότητας ή της αυτομεταβολής μπορεί να συλληφθεί και να κατανοηθεί με έλλογο τρόπο μόνο ως επαναστατική πράξη.»³⁷

Οι αριστεροί Εγγελιανοί θεωρούσαν ότι με τη θεωρητική ανάδειξη των παράλογων αρχών που υπάρχουν στο πολιτικό και κοινωνικό status quo θα μπορούσαν να πετύχουν την κοινωνική αλλαγή. Ο Μαρξ προσπάθησε να δείξει ότι αυτή η θεωρητική προσπάθεια ήταν ανεπαρκής και η θεωρητική έρευνα ήταν αναποτελεσματική ως αποκλειστικό εργαλείο αυτής της αλλαγής. Μέσα από τις Θέσεις προσπάθει να διαφοροποιήσει την οπτική του. Ένα σημείο στο οποίο προσπαθεί να διαφοροποιηθεί είναι η κριτική της θρησκείας. Έτσι, στην τέταρτη Θέση, υποστηρίζει πως ο Φόιερμπαχ, ενώ σωστά υποστήριξε ότι η θρησκεία πρέπει να εξηγηθεί σε σχέση με την εγκόσμια βάση της, τουναντίον δεν αντιλήφθηκε « τον αυτοκατακερματισμό και την προς εαυτήν αντίφαση της εγκόσμιας βάσης». Ο Μαρξ για αυτό τον λόγο θεωρεί πως αυτή η εγκόσμια βάση που είχε δημιουργήσει την ψευδαίσθηση της θρησκείας θα έπρεπε να μεταμορφωθεί στην πράξη. Συγκεκριμένα αναφέρει τα εξής: « Αυτή η ίδια, λοιπόν πρέπει τόσο να γίνει κατανοητή εν αυτή όσο και να επαναστατικοποιηθεί πρακτικά».³⁸

Στη συνέχεια (στην έβδομη Θέση), ο Μαρξ κατηγορεί τον Φόιερμπαχ πως δεν έχει κατανοήσει πως το θρησκευτικό συναίσθημα είναι ένα κοινωνικό προϊόν καθώς το αναλύει με ψυχολογικούς όρους ως ατομικό θυμικό παρά ως χαρακτηριστικό τρόπο έκφρασης που εδράζεται σε ένα συγκεκριμένο είδος κοινωνικής πρακτικής. Προς επίρρωση της σκέψης του αναφέρει στην όγδοη Θέση το εξής: «Όλα τα μυστήρια που παρακινούν τη θεωρία προς τον μυστικισμό βρίσκουν την έλλογη λύση τους στην ανθρώπινη πράξη και στην σύλληψη αυτής της πράξης». Ο Μαρξ θεωρεί πως ο Φόιερμπαχ αναλύει με αυτό τον τρόπο το θρησκευτικό θυμικό καθώς έχει μία αφηρημένη αντίληψη του ατόμου, ως μεμονωμένου υποκειμένου αποπλαισιωμένου από τις κοινωνικές του σχέσεις. Γράφει στην έκτη Θέση: «Ο Φόιερμπαχ ανάγει τη θρησκευτική ουσία στην ανθρώπινη ουσία. Αλλά η ανθρώπινη ουσία δεν είναι μια αφαίρεση που εγκατοικεί στο μεμονωμένο υποκείμενο. Στην πραγματικότητά της

³⁷ MacIntyre, A., *The theses on Feuerbach: A road not taken*. In *Artifacts, representations and social practice*, Springer, Ντόρντρεχτ, 1994.

³⁸ Ο.π..

είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων.».³⁹

Ένα επιπλέον σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει είναι η διαφορά στην αντίληψη του όρου «ανθρώπινη ουσία». Όπως είδαμε στην έκτη Θέση ο Μαρξ υποστηρίζει πως η ανθρώπινη ουσία βασίζεται στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Έτσι, κατά τον Μαρξ, τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους βάσει των σχέσεων αυτών, μόνο που στην κοινωνία των πολιτών, που χαρακτηρίζεται από «αυτο-αντίφαση και αυτό-κατακερματισμό», τα άτομα ζουν κάτω από ψευδαισθήσεις (όπως η θρησκεία) και έχουν μία εσφαλμένη αντίληψη του εαυτού τους και των κοινωνικών σχέσεών τους. Αυτό που καταφέρνει ο «εποπτικός υλισμός» του Φόιερμπαχ, όπως τον αποκαλεί ο Μαρξ στην ένατη θέση, «είναι η εποπτεία των μεμονωμένων ατόμων και της αστικής κοινωνίας». Για αυτό τον λόγο, ο Μαρξ προτείνει έναν νέο υλισμό που θα βασίζεται στην ανθρώπινη κοινωνική πραγματικότητα, την οποία διαμορφώνουν ενεργά οι άνθρωποι. Χαρακτηριστικά γράφει στην δέκατη Θέση: «η σκοπιά του παλαιού υλισμού είναι η αστική κοινωνία · η σκοπιά του νέου είναι η ανθρώπινη κοινωνία ή η κοινωνική ανθρωπότητα».⁴⁰

Ένα τελευταίο ζήτημα που απασχολεί τον Μαρξ είναι ο τρόπος επίτευξης της κοινωνικής αλλαγής. Συγκεκριμένα στην τρίτη Θέση αναφέρει το εξής: «η υλιστική θεωρία για τη μεταβολή των συνθηκών και της εκπαίδευσης ξεχνά ότι οι συνθήκες μεταβάλλονται από τον άνθρωπο και ότι ο εκπαιδευτής πρέπει να εκπαιδευτεί ο ίδιος. Πρέπει λοιπόν να διαχωρίσει την κοινωνία σε δύο μέρη – εκ των οποίων το ένα είναι υπεράνω αυτής.» Σε αυτό το σημείο ο Μαρξ υποστηρίζει ότι η κοινωνική αλλαγή δεν επέρχεται από την θεωρία των στοχαστών αλλά μέσα από την κοινωνική πρακτική των ανθρώπων. Αντιτίθεται, δηλαδή, στην ιεραρχική δομή της μεταρρύθμισης της κοινωνίας, όπου η κοινωνική αλλαγή έρχεται από τα πάνω. Μία ερμηνεία του σκεπτικού του Μαρξ θα μπορούσε να είναι ότι η κοινωνία δε μπορεί να διαχωριστεί σε «εκπαιδευτές» (μεταρρυθμιστές) που γνωρίζουν καλύτερα τι πρέπει να γίνει και αποφασίζουν εκ μέρους των άβουλων «εκπαιδευόμενων» (των υπόλοιπων ανθρώπων).⁴¹

Συνοψίζοντας όσα αναφέρθηκαν σε αυτό το κεφάλαιο, καταλήγουμε σε κάποιες διαπιστώσεις σχετικά με τη φιλοσοφία του Μαρξ. Γίνεται εμφανές ότι συνδεδετικός κρίκος αυτών των κειμένων είναι η ιδέα της κοινωνικής αλλαγής. Η κοινωνική

³⁹ Μαρξ Κ., *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: μια ανθολογία*, ό.π., σ. 361.

⁴⁰ MacIntyre, A., *The theses on Feuerbach: A road not taken*, ό.π.

⁴¹ Ο.π.

αλλαγή νοείται ως η καθολική ανθρώπινη χειραφέτηση και όχι ως η χειραφέτηση ενός μόνο μέρους της κοινωνίας. Η χειραφέτηση αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη συλλογική δράση και την επανάσταση. Για να κινηθεί, όμως, η ανθρωπότητα προς την επαναστατική δράση πρέπει προηγουμένως να κατανοήσει την πραγματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται και τους λόγους για τους οποίους αγωνίζεται. Μόνο έτσι θα μπορέσει να διαμορφώσει μία επαναστατική συνείδηση που είναι προϋπόθεση της κοινωνικής αλλαγής. Ο Μαρξ προσπαθεί μέσα από τη φιλοσοφική του σκέψη να λύσει αυτό ακριβώς το ζητούμενο. Παρουσιάζει, έτσι, μία νέα υλιστική θεωρία που διαφοροποιείται από τις προηγούμενες. Σε αυτή τη θεωρία αναβαθμίζει τον ρόλο του ανθρώπου. Ο άνθρωπος νοείται ως ο συγκεκριμένος άνθρωπος που ζει στην κοινωνία και τη διαμορφώνει με τη δράση του. Τέλος, μέσα από τη φιλοσοφία του, ο Μαρξ δεν περιορίζεται απλώς στη θεωρητική παρατήρηση των κακώς κειμένων της αστικής κοινωνίας και του καπιταλιστικού συστήματος αλλά προσπαθεί να αναδείξει την κεντρικότητα της συνείδησης και τις ιδεολογίες που έχουν οι δραστήριοι άνθρωποι για την ίδια την κοινωνία, την οποία οι ίδιοι διαμορφώνουν. Με λίγα λόγια, μέσα από αυτά τα κείμενα φαίνεται πως η φιλοσοφία του Μαρξ ωθεί την ανθρωπότητα προς τη δράση.

2^ο Κεφάλαιο: Η διαμόρφωση της μαρξικής κομμουνιστικής θεωρίας την περίοδο 1846-1848.

Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι η ανάδειξη της δραστηριότητας του Μαρξ την περίοδο 1846-1848. Την περίοδο αυτή η δραστηριότητα του Μαρξ είναι κριτική αλλά και πρακτική. Ο σκοπός αυτής της δράσης του είναι η οργάνωση του κομμουνισμού σε διεθνές επίπεδο, η διάκρισή του από άλλες μορφές σοσιαλισμού και η οργάνωση ενός κομμουνιστικού κόμματος το οποίο θα μπορούσε να φέρει εις πέρας μία επανάσταση με τελικό στόχο την ανθρώπινη χειραφέτηση. Η διαλεύκανση αυτών των ζητημάτων γίνεται αφενός μέσα από τις πολιτικές δραστηριότητες του Μαρξ ως επικεφαλής της Κομμουνιστικής Επιτροπής Αλληλογραφίας και της Ένωσης των Κομμουνιστών και αφετέρου μέσα από τα θεωρητικά του έργα, δηλαδή, την *Αθλιότητα της φιλοσοφίας* και το *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*. Θα ξεκινήσω αναλύοντας τις πολιτικές δραστηριότητες του Μαρξ ώστε να γίνει αντιληπτό το πολιτικό πλαίσιο και θα ολοκληρώσω με το φιλοσοφικό έργο του Μαρξ, ώστε να δούμε

τη διαμόρφωση της κομμουνιστικής θεωρίας και της έννοιας της επανάστασης.⁴²

Η Κομμουνιστική Επιτροπή Αλληλογραφίας δημιουργήθηκε από τον Μαρξ τον Φεβρουάριο του 1846 στο Βέλγιο και ως στόχους είχε την ταχεία οργάνωση των κομμουνιστών στη Γερμανία και την επέκταση του κομμουνιστικού εγχειρήματος σε όλη την Ευρώπη. Ο Μαρξ, βέβαια, είχε προσπαθήσει από το 1845 να δώσει έναν διεθνικό χαρακτήρα στο κομμουνιστικό εγχείρημα μέσω των επαφών με την Ένωση των Δικαίων και τους Χαρτιστές αλλά μόνο μέσω της Επιτροπής οι επαφές αυτές θεσμοθετήθηκαν. Τα μέλη της επιτροπής -κατά κύριο λόγο Γερμανοί διανοούμενοι- επιδόθηκαν σε έναν πολιτικό και διανοητικό αγώνα με σκοπό τον ιδεολογικό προσανατολισμό της οργάνωσης. Στις συγκεντρώσεις της Επιτροπής, ο Μαρξ στάθηκε κριτικά προς τον Βάιτλινγκ και προς άλλες «μικροαστικές» μορφές κομμουνισμού όπως του Κρίγκε, των Χαρτιστών, των «αληθινών σοσιαλιστών» και του Προυντόν. Για τον Μαρξ και τον Έγκελς, ήταν απαραίτητη η ιδεολογική αυτή διαμάχη γιατί έπρεπε να απαγκιστρωθούν από τις άλλες μορφές σοσιαλισμού και να αναδείξουν μία αυστηρά επιστημονική και συμπαγή μορφή κομμουνισμού. Επιπλέον, το διακύβευμα για εκείνους ήταν η ανάδειξη της αναγκαιότητας μίας επανάστασης που θα είχε προλεταριακό χαρακτήρα.

Συνολικά, ο σκοπός τους ήταν να μετατρέψουν την Επιτροπή σε μία πιο δομημένη και ενεργή οργάνωση. Μέσα από μία εγκύκλιο της Επιτροπής, στις 15 Ιουνίου 1846, αναδύεται η οπτική του Μαρξ για τη διαδικασία δημιουργίας ενός κομμουνιστικού κόμματος. Για να πετύχει κάτι τέτοιο ήταν αναγκαία η οργάνωση των κομμουνιστικών ενώσεων σε τοπικό επίπεδο (αρχικά στη Γερμανία). Ο Μαρξ θεωρούσε, ότι η οργάνωση του κομμουνιστικού κόμματος θα έπρεπε να προέρχεται από τη βάση και από τα κάτω (τουλάχιστον για την περίπτωση της Γερμανίας).⁴³

Η Κομμουνιστική Επιτροπή Αλληλογραφίας στόχευε ακόμα στη δημιουργία επικοινωνίας και στην ανταλλαγή ιδεών μεταξύ των σοσιαλιστών και κομμουνιστών διανοουμένων της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Αγγλίας. Στην περίπτωση της Γερμανίας, ο Μαρξ κατάφερε να διατηρήσει επαφές με τους Georg Jung, d'Ester και Daniels από την Κολωνία. Στην περίπτωση της Γαλλίας, ο Μαρξ έκανε προσπάθεια να συνεργαστεί με τον Προυντόν, για τον λόγο ότι τα γραπτά του Προυντόν (το 1842) του είχαν τραβήξει το ενδιαφέρον. Έτσι, στις 5 Μαΐου του 1846, ο Μαρξ του έστειλε μία

⁴² Lowy M., *The theory of revolution in the young Marx*, ό.π., σ. 120.

⁴³ Ο.π., σ.121-126.

επιστολή με σκοπό να τον προσκαλέσει να συμμετέχει σε αυτό το εγχείρημα. Ο Προυντόν απέρριψε την πρόταση αυτή καθώς δεν θεωρούσε πλέον την επανάσταση ως αποτελεσματικό εργαλείο κοινωνικής αλλαγής. Στο Παρίσι, ο Ένγκελς δημιούργησε επαφές με το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και συγκεκριμένα με τους θεωρητικούς εκφραστές του, τον Louis Blanc και τον Ferdinand Flocon. Στην Αγγλία, η Επιτροπή κατάφερε να συνεργαστεί με την επαναστατική πτέρυγα των Χαρτιστών. Αυτό συνέβη καθώς ο Χάρνεϊ, ο οποίος ήταν ηγέτης αυτής της πτέρυγας, είχε απόψεις που μοιραζόταν και ο Μαρξ. Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Ένγκελς, η βάση αυτής της πτέρυγας αποτελούταν από ανθρώπους που ασπάζονταν τις κομμουνιστικές ιδέες και ο Χάρνεϊ ήταν ένας «αληθινός προλετάριος». Ο Χάρνεϊ ήταν επίσης εκδότης της εφημερίδας *The Northern Star* και είχε επιρροή στα εργατικά κινήματα. Ο διεθνής οργανισμός Αδελφοί Δημοκράτες, στον οποίο συμμετείχε και η Ένωση των Δικαίων, βρισκόταν επίσης κάτω από την επιρροή της επαναστατικής πτέρυγας των Χαρτιστών, που είχε επικεφαλής τον Χάρνεϊ και τον Τζόουνς.⁴⁴

Την ίδια περίοδο ο Μαρξ ενέτεινε τις προσπάθειές του, με σκοπό τη διαμόρφωση ενός επαναστατικού κινήματος που θα στόχευε στην κοινωνική αλλαγή, ασκώντας κριτική μέσα από φυλλάδια στον Άγγλο-Γερμανικό σοσιαλισμό και στη γερμανική φιλοσοφία. Οι ενέργειες αυτές απέδωσαν καρπούς και τον Ιανουάριο του 1847 η κεντρική επιτροπή της Ένωσης των Δικαίων προσκάλεσε τους Μαρξ και Ένγκελς να συμμετάσχουν στην οργάνωση. Ο Josef Moll, που ήταν απεσταλμένος της Ένωσης στις Βρυξέλες, δήλωσε ανοιχτά στον Μαρξ και τον Έγκελς ότι επρόκειτο να γίνει συνέδριο στο Λονδίνο και ότι η Ένωση σκόπευε να αποδεχτεί τις θέσεις τους και να τις εντάξει με τη μορφή δημόσιου Μανιφέστου ως τις νέες αρχές της Ένωσης. Τελικά, εντάχθηκαν στην Ένωση και συμμετείχαν στο συνέδριο που έλαβε χώρα το καλοκαίρι του 1847. Η Ένωση των Δικαίων μετονομάστηκε σε Ένωση των Κομμουνιστών. Ανακηρύχτηκε ότι οι στόχοι της Ένωσης ήταν η ανατροπή της αστικής τάξης και η κυριαρχία του προλεταριάτου, η κατάργηση της παλιάς κοινωνίας που βασιζόταν στις ταξικές αντιπαραθέσεις και η δημιουργία μίας νέας κοινωνίας χωρίς τάξεις και ιδιωτική περιουσία. Στο πλαίσιο της δημοκρατικής λειτουργίας της Ένωσης, οι νέες θέσεις τέθηκαν υπό συζήτηση στα νέα μέλη και η τελική διαμόρφωσή τους θα γινόταν σε δεύτερο συνέδριο πριν το τέλος του έτους.⁴⁵

Τον Νοέμβριο του 1847 έλαβε χώρα το δεύτερο συνέδριο, όπου τελικά ο Μαρξ

⁴⁴ Ο.π., σ.126-130.

⁴⁵ Mehring F., *Karl Marx: The story of his life*, ό.π. , σ. 138-139.

και ο Ένγκελς πέτυχαν την αλλαγή των κανόνων του καταστατικού της Ένωσης. Εντοπίζεται, έτσι, μία καίρια μετατόπιση από τους κανόνες της Ένωσης των Δικαίων του 1838. Ο στόχος της Ένωσης των Κομμουνιστών, πλέον, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, είναι η ανατροπή της αστικής τάξης και της παλαιάς ταξικής κοινωνίας και η δημιουργία μίας αταξικής κοινωνίας χωρίς ιδιοκτησία. Επιπλέον, η οργάνωση αποκτά διεθνή χαρακτήρα και από μυστική κοινότητα μετατρέπεται σε μία δημόσια οργάνωση, που επιδιώκει την ανοιχτή διάδοση των θέσεών της. Περαιτέρω, με τα άρθρα 27 και 34 περιορίζονται κάποια προνόμια της κεντρικής επιτροπής όπως η έκδοση διαταγμάτων και η επιλογή νέων μελών και καθίσταται πρωτίτερα αναγκαία η διαβούλευση με τα μέλη. Τέλος, στο καταστατικό της Ένωσης των Κομμουνιστών (άρθρα 21,32,36,39) ορίζεται ότι η νομοθετική εξουσία της οργάνωσης ανήκει σε ένα συνέδριο που εκλέγεται μέσω αναλογικής ψηφοφορίας και συνεδριάζει σε ετήσια βάση και στο οποίο είναι υπόλογη και η κεντρική επιτροπή. Το συνέδριο είναι υπεύθυνο ακόμα για την επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων και οφείλει μετά το τέλος κάθε συνεδρίας να εκδίδει μία διακήρυξη στο όνομα του κόμματος.⁴⁶

Σύμφωνα με τον Ένγκελς, αυτό που πέτυχαν μέσα από την αλλαγή των κανόνων του καταστατικού, ήταν η μετάβαση σε μία δημοκρατική οργάνωση που στόχευε στη δημόσια διατύπωση των θέσεών της. Παράλληλα, μέσα από την αλλαγή του καταστατικού της Ένωσης το 1847, μπόρεσαν να διαφοροποιηθούν από άλλες κομμουνιστικές οργανώσεις της περιόδου αυτής. Αρχικά, κατάφεραν σε κάποιο βαθμό να υπερβούν τη διαίρεση των διαφόρων ρευμάτων κομμουνισμού και σοσιαλισμού, συνενώνοντας τόσο τους διανοούμενους όσο και την εργατική τάξη σε ένα ενιαίο κομμουνιστικό μέτωπο. Επιπλέον, η αλλαγή του καταστατικού έδωσε ένα διεθνή χαρακτήρα στον προλεταριακό αγώνα της οργάνωσης χωρίς να θέτει περιορισμούς ιθαγένειας. Κάτι τέτοιο φαίνεται, εξάλλου, και από το σύνθημα του *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος*, « Προλετάριοι όλων των χωρών, ενωθείτε! ». Τέλος, η πιο σημαντική διαφοροποίηση ήταν ότι απομακρύνθηκαν από τη στάση άλλων κινημάτων της εποχής που έθεταν ως μέσο της κοινωνικής αλλαγής την ειρηνική προπαγάνδα και τάχθηκαν υπέρ της επανάστασης.⁴⁷

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, δύο κύρια έργα του Μαρξ την περίοδο 1846-1848 είναι η *Αθλιότητα της φιλοσοφίας* και το *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*. Τα έργα αυτά δεν είναι αποπλαισιωμένα από τη γενικότερη

⁴⁶ Lowy M., *The theory of revolution in the young Marx*, ό.π., σ. 132-133.

⁴⁷ Ο.π., 133-134.

φιλοσοφική σκέψη του Μαρξ αλλά αποτελούν συνέχεια αυτής και έρχονται προς επίρρωση της πολιτικής δραστηριότητάς του την περίοδο αυτή. Παράλληλα, μέσα από αυτά γίνεται προσπάθεια να οικοδομηθεί μία θεωρία κομμουνισμού που συνδέεται με μία πρακτική και επαναστατική θεωρία όπως είχε διαμορφωθεί από τον Μαρξ από τα έργα της προηγούμενης περιόδου. Ο Μαρξ θεωρούσε πως η κομμουνιστική επανάσταση θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο από τις μάζες της εργατικής τάξης. Θεωρούσε πως οι κομμουνιστές δεν μπορούσαν να παραμείνουν αποκομμένοι από το εργατικό κίνημα διδάσκοντας απλώς την «αλήθεια» μέσα από μία «φιλειρηνική προπαγάνδα», όπως έκαναν άλλοι σοσιαλιστές διανοούμενοι. Αντιθέτως, πίστευε πως οι κομμουνιστές θα έπρεπε να ενταχθούν στην ταξική πάλη, βοηθώντας το προλεταριάτο να βρει - μέσα από τους αγώνες και τη δράση του - τον δρόμο της κομμουνιστικής επανάστασης. Από την άλλη, δεν θεωρούσε ότι μία πεφωτισμένη ελίτ ή ένας ηγέτης μπορούσε να αναλάβει το έργο της επανάστασης εκ μέρους του προλεταριάτου. Αυτή η οπτική επιβεβαιώνεται όπως είδαμε προηγουμένως και από την αλλαγή του καταστατικού της Ένωσης των Κομμουνιστών τον Νοέμβριο του 1847, όπου έγινε προσπάθεια εκδημοκρατισμού της οργάνωσης.⁴⁸ Με λίγα λόγια, η κομμουνιστική επανάσταση θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί από τους προλετάρους, οι οποίοι θα έπρεπε να χειραφετήσουν τους εαυτούς τους. Από την άλλη, οι κομμουνιστές θα έπρεπε να τους καθοδηγήσουν προς την αυτό-απελευθέρωση.⁴⁹

Το έργο *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας* αποτελεί μέρος της προσπάθειας του Μαρξ να διαφοροποιηθεί από τη σοσιαλιστική θεωρία του Προυντόν. Αποτελεί απάντηση στο έργο του Προυντόν *Η φιλοσοφία της αθλιότητας*. Μέσα από αυτό, ο Μαρξ ουσιαστικά προσπάθησε να προωθήσει την δική του θεωρία, ώστε να επηρεάσει τα διεθνή εργατικά κινήματα της περιόδου, και να περιορίσει την επιρροή του Προυντόν. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το 1847 η κεντρική επιτροπή της Ένωσης των Κομμουνιστών χρησιμοποιεί αυτό το έργο ως βασικό κείμενο των θέσεων της και διαγράφει όσους δεν συμφωνούν με τις θέσεις που

⁴⁸ Βλ. <http://hiaw.org/defcon6/works/1847/communist-league/rules.html> . Μέσα από αυτόν τον σύνδεσμο παρατίθενται οι κανόνες της Ένωσης των Κομμουνιστών, όπως διατυπώθηκαν τον Δεκέμβριο του 1847. Συνολικά το καταστατικό της Ένωσης αποτελείται από 50 άρθρα. Όσον αφορά τον ισχυρισμό περί δημοκρατικής λειτουργίας της Ένωσης, υπάρχουν 16 άρθρα που τον υποστηρίζουν (άρθρα 2,3,5,7,13,14,16,18,21,22,23,25,26,30,31,35). Αρχικά, ορίζεται η ισότητα μεταξύ των μελών και η οργάνωση της Ένωσης σε κοινότητες, περιφέρειες, κεντρική επιτροπή και σύγκλητο. Ακόμη, περιγράφεται η διαδικασία εκλογής αντιπροσώπων και οι αρμοδιότητες αυτών σε επίπεδο κοινότητας, περιφέρειας και κεντρικής επιτροπής. Τέλος, γίνεται εμφανής μια ιεραρχική και συγκεντρωτική δόμηση της Ένωσης, με έμφαση στην αντιπροσώπευση.

⁴⁹ Ο.π., σ. 136-137.

αναλύονται

σε

αυτό.⁵⁰

Σε τι διαφέρει όμως η οπτική του Μαρξ από αυτή του Προυντόν; Από την πλευρά του ο Προυντόν θεωρούσε πως η οικονομική πραγματικότητα βασίζεται σε μία σειρά από κάποιες οικονομικές κατηγορίες, όπως ο καταμερισμός εργασίας, οι μηχανές, ο ανταγωνισμός, το μονοπώλιο, οι τόκοι και η ενοικίαση, που δρουν αυτοκαταστροφικά. Η δυναμική της ανάπτυξης αυτών θα καταργούσε κάθε κέρδος που δεν προέρχεται από την εργασία και τα μέσα παραγωγής θα κατέληγαν στην εργατική τάξη, η οποία θα επέφερε μία δίκαιη ανταλλαγή προϊόντων μέσα από μία ένωση παραγωγών. Η οπτική του Μαρξ στην *Αθλιότητα της φιλοσοφίας* είναι ότι η αντιφατική οικονομική δομή του καπιταλισμού παράγει μία ταξική αντίθεση μεταξύ της εργατικής και της αστικής τάξης. Η εργατική τάξη, ως καταπιεζόμενη τάξη, θα πρέπει να δράσει ως επαναστατικό υποκείμενο κατακτώντας την πολιτική εξουσία με στόχο τη δημιουργία μιας αταξικής κοινωνίας, που αποτελεί προϋπόθεση της χειραφέτησής της. Συνοπτικά, στην *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας* ο Μαρξ επεξεργάστηκε τις θέσεις του για τον επαναστατικό ρόλο της εργατικής τάξης, η οποία θα έπρεπε να αγωνιστεί για καλύτερους μισθούς και συνθήκες εργασίας. Μεταμορφώνοντας αυτούς τους οικονομικούς αγώνες σε πολιτικούς αγώνες ενάντια στην αστική τάξη, η εργατική τάξη θα μπορούσε να ανατρέψει την αστική κοινωνία και να δημιουργήσει μία αταξική κοινωνία. Η αντίθεση που εντοπίζεται στην μεθοδολογική και επιστημονική οπτική των δύο στοχαστών σχετίζεται με τις πολιτικές τακτικές και στρατηγικές που πρότειναν για την επίτευξη μιας αταξικής κοινωνίας. Η ιστορική και κριτική ανάλυση του Μαρξ σχετίζεται με την ιδέα της ταξικής πάλης και της επανάστασης του προλεταριάτου ενώ η περιγραφική μέθοδος του Προυντόν σχετίζεται με την πρότασή του για μία προοδευτική ένωση μεταξύ παραγωγών και τμημάτων της αστικής τάξης.⁵¹

Ας δούμε, λοιπόν, πώς συντάσσει την επιχειρηματολογία του ο Μαρξ κατά του Προυντόν σχετικά με τα ζητήματα της πολιτικής οικονομίας και πώς συνδέει αυτά τα ζητήματα με το εργατικό κίνημα. Σε όλο το βιβλίο γίνεται εμφανής η οπτική του Μαρξ για τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας και της οικονομίας. Θεωρεί πως, σε κάθε ιστορική περίοδο, η οικονομική παραγωγή αποτελεί τη βάση της εκάστοτε κοινωνικής δομής που με τη σειρά της διαμορφώνει την πολιτική και διανοητική ιστορία της περιόδου και πως ολόκληρη η ιστορία είναι μία σειρά ταξικών αγώνων μεταξύ

⁵⁰ Hilmer J., *Two Views about Socialism: Why Karl Marx Shunned an Academic Debate with Pierre-Joseph Proudhon*, 2000.

⁵¹ Ο.π.

καταπιεστών και καταπιεζόμενων. Οι ταξικοί αγώνες έφτασαν σε τέτοιο σημείο ώστε η εκμεταλλεζόμενη και καταπιεζόμενη τάξη, δηλαδή το προλεταριάτο, θα μπορούσε να απελευθερωθεί από την αστική τάξη απελευθερώνοντας ταυτόχρονα ολόκληρη την κοινωνία.⁵²

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη. Αν και το πρώτο μέρος δε μας παρέχει πολλές πληροφορίες σχετικά με την οπτική του Μαρξ για την επανάσταση, από την άλλη γίνεται εμφανής η απόκλιση της θεωρίας του Μαρξ από αυτή του Προυντόν. Στο πρώτο μέρος, η επιχειρηματολογία του Μαρξ στρέφεται κατά του Προυντόν στα ζητήματα της οικονομίας και κάνει χρήση της οικονομικής σκέψης του Ρικάρντο. Σύμφωνα με τον Ρικάρντο η ανταλλαγή εμπορευμάτων στην καπιταλιστική κοινωνία γινόταν βάσει του χρόνου εργασίας που αυτά περιείχαν. Από την πλευρά του, ο Προυντόν θεωρούσε πως η αξία των εμπορευμάτων έπρεπε να συγκροτηθεί (διαμόρφωση συστατικής αξίας) ώστε να εξασφαλίζεται ότι το προϊόν ενός παραγωγού ανταλλάσσεται με ένα προϊόν ενός άλλου παραγωγού που έχει την ίδια ποσότητα χρόνου εργασίας.⁵³ Με αυτό τον τρόπο η κοινωνία θα μπορούσε να μεταρρυθμιστεί και να γίνει πιο δίκαιη αφού όλα τα μέλη της θα μετατρέπονταν σε εργαζόμενους που ανταλλάζουν ίσες ποσότητες εργασίας. Κατά τον Μαρξ, αυτό που πρότεινε ο Προυντόν για την χειραφέτηση του προλεταριάτου- και το θεωρούσε επαναστατική θεωρία - στην πραγματικότητα ήταν σύγχρονη σκλαβιά. Θεωρούσε πως είναι μια αστική ψευδαίσθηση να πιστεύει κάποιος

⁵² Mehring F., *Karl Marx: The story of his life*, ό.π. , σ. 121-122.

⁵³ Βλ. McKay, Iain. *Proudhon's constituted value and the myth of labour notes*. *Anarchist Studies*. 25.1: 32-67, 2017. Μία έννοια που θα πρέπει να διασαφηνιστεί είναι η συστατική αξία. Σύμφωνα με τον McKay, ο Προυντόν θεωρούσε ότι η αξία ενός προϊόντος καθορίζεται από τον χρόνο εργασίας που χρειάστηκε για την παραγωγή του παρά από την προσφορά και τη ζήτηση. Για εκείνον, η προσφορά και η ζήτηση ήταν δύο τυπικές μορφές που χρησίμευαν για να φανερώσουν την αξία χρήσης και την ανταλλακτική αξία και προκαλούν τη συμφιλίωση- συγκρότησή τους. Η συμφιλίωση αυτή δεν είχε επέλθει ακόμα και αυτό γιατί, κατά τον Προυντόν, οι οικονομολόγοι δεν είχαν κατανοήσει ότι η δυνατότητα συμφιλίωσης του ανταγωνισμού μεταξύ αξίας χρήσης και ανταλλακτικής αξίας ήταν η εργασία. Ο ανταγωνισμός για τον Προυντόν ήταν αναγκαίος για την επίτευξη της συστατικής αξίας. Θεωρούσε πως μέσω της διαπραγμάτευσης των τιμών μεταξύ πωλητών και καταναλωτών και του ανταγωνισμού, οι τιμές θα έπεφταν σε τιμές κόστους. Ο McKay θεωρεί πως ο Μαρξ στο πλαίσιο της πολεμικής του ενάντια στον Προυντόν προσπαθεί να καταδείξει την κατωτερότητα της οικονομικής θεωρίας του Προυντόν. Για αυτό τον σκοπό χρησιμοποιεί όρους του Προυντόν όπως η συστατική αξία. Ο Μαρξ θεωρεί πως η πηγή αξίας ενός εμπορεύματος είναι ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος που χρειάστηκε για να παραχθεί. Κατά τον Μαρξ, Ο Ρικάρντο θεωρούσε πως ο χρόνος εργασίας καθόριζε την ανταλλακτική αξία ενός προϊόντος ενώ ο Προυντόν θεωρούσε πως η αξία ενός προϊόντος ήταν η σύνθεση της αξίας χρήσης και της ανταλλακτικής αξίας. Υποστηρίζει ότι η «συστατική αξία» του Προυντόν είναι μία ουτοπική ερμηνεία της θεωρίας του Ρικάρντο καθώς θεωρεί ότι η εμπορική αξία ενός προϊόντος μπορεί να προ-καθοριστεί από τον χρόνο εργασίας και θα είχε ως αποτέλεσμα την πώληση προϊόντων σε τιμές κόστους.

ότι οι ατομικές συναλλαγές δεν υπόκεινται σε ταξικές αντιφάσεις και ότι η αστική κοινωνία έχει τη δυνατότητα επίτευξης της αρμονίας και της δικαιοσύνης – όπως φανταζόταν ο Προυντόν - απαγορεύοντας στα άτομα να πλουτίσουν εις βάρος άλλων. Αυτή η αντίληψη του Μαρξ συνοδεύεται από τη σκέψη του πως η ανάπτυξη της παραγωγής βασίζεται στην αντίθεση μεταξύ παραγωγικών σχέσεων και παραγωγικών δυνάμεων και πως οι παραγωγικές δυνάμεις έχουν αναπτυχθεί στη βάση αυτής της κυριαρχίας της ταξικής αντίφασης. Έτσι, ενώ ο Προυντόν θεωρούσε πως με τη θεωρία της «συστατικής αξίας» μπορούσε να εξασφαλίσει στους εργάτες το αυξανόμενο προϊόν της εργασίας τους, που προέκυπτε από την εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων, από την άλλη, ο Μαρξ θεωρούσε πως ο Προυντόν δεν είχε αντιληφθεί ότι η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είχε δομηθεί πάνω σε ιστορικές συνθήκες που βασίζονταν σε ταξικές αντιθέσεις (όπως η συσσώρευση ιδιωτικού κεφαλαίου, ο καταμερισμός της εργασίας, ο ανταγωνισμός, το μισθολογικό σύστημα) και επέτρεπαν τον πλουτισμό κάποιων εις βάρος κάποιων άλλων. Ένα ακόμα χτύπημα του Μαρξ στην οικονομική θεωρία του Προυντόν είναι η κριτική στο ζήτημα της προσφοράς και της ζήτησης. Σε αυτό το ζήτημα ο Μαρξ διατυπώνει τη θέση ότι είναι αδύνατος ο έλεγχος της προσφοράς και της ζήτησης – που πρότεινε ο Προυντόν - στην εποχή της βιομηχανίας και της μαζικής και άναρχης παραγωγής όπου η προσφορά είναι πολύ μεγαλύτερη και έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της εμπορευματικής αξίας των προϊόντων. Επομένως, ο κομμουνισμός για τον Μαρξ πρέπει να κινηθεί στον δρόμο της προόδου αλλά χωρίς την παραγωγική αναρχία και να εγκαταλείψει την ιδέα της ατομικής εμπορευματικής ανταλλαγής που πρότεινε ο Προυντόν.⁵⁴

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου από τη μία συνεχίζεται το μοτίβο της κριτικής της οικονομικής θεωρίας του Προυντόν και από την άλλη μας δίνονται χρήσιμες πληροφορίες και για τον επαναστατικό ρόλο του προλεταριάτου. Ας δούμε, λοιπόν, περιληπτικά πώς συνεχίζεται η κριτική στην οικονομική θεωρία του Προυντόν. Στην αρχή του δεύτερου μέρους, ο Μαρξ ξεκινάει με επτά παρατηρήσεις για τον Προυντόν. Σημείο κριτικής του είναι η εσφαλμένη εφαρμογή της εγελιανής διαλεκτικής μεθόδου από τον Προυντόν στο πεδίο της οικονομίας. Αρχικά, ο Προυντόν, σύμφωνα με τον Μαρξ, θεωρούσε πως η εγκόσμια πραγματικότητα πήγαζε από τον κόσμο των ιδεών ενώ όσον αφορά τις αστικές σχέσεις παραγωγής δεν προσπαθούσε να αναλύσει πώς προέκυψαν ιστορικά αλλά τις αποδεχόταν όπως τις είχαν εκφράσει οι οικονομολόγοι

⁵⁴ Ο.π., σ. 122-124.

και απλώς αρκούταν στο να τις ταξινομήσει σε κατηγορίες. Ακόμα, θεωρούσε ότι κάθε οικονομική κατηγορία είχε μία καλή και μία κακή πλευρά και επεδίωκε μία σύνθεση των οικονομικών κατηγοριών που θα περιείχε την καλή πλευρά τους και θα απέρριπτε την κακή.⁵⁵

Ο Προυντόν ενώ διέκρινε τις οικονομικές κατηγορίες ως αυτόνομες, ο Μαρξ, αντιθέτως, τις έβλεπε ως αφαιρέσεις των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής. Ο Μαρξ θεωρούσε, δηλαδή, ότι οι οικονομικές κατηγορίες του Προυντόν ήταν ένα κοινωνικό προϊόν και αντιστοιχούσαν στις παραγωγικές σχέσεις. Επισημαίνει ότι η εμφάνιση των διάφορων ιδεών και κατ' επέκταση των οικονομικών κατηγοριών είναι αποτέλεσμα των κοινωνικών και παραγωγικών συνθηκών κάθε εποχής. Επιπλέον, θεωρεί πως η διάκριση των οικονομικών κατηγοριών σε καλή και κακή πλευρά είναι δογματική και αυθαίρετη παίρνοντας ως παράδειγμα οικονομικής κατηγορίας τη δουλεία. Περαιτέρω, ο Μαρξ τονίζει ότι όταν η αστική τάξη επιβλήθηκε στη φεουδαρχία δεν διατήρησε την καλή πλευρά των οικονομικών μορφών αυτού του συστήματος αλλά ανέτρεψε όλο το παλαιό καθεστώς και την παλιά πολιτική κοινωνία.⁵⁶

Ο Μαρξ παρατηρεί πως η «κακή» πλευρά του φεουδαρχικού συστήματος ήταν αυτή που παρήγαγε την ταξική πάλη. Εξηγεί ότι το φεουδαρχικό σύστημα παραγωγής βασιζόταν στην αντίφαση. Μέσα σε αυτή την αντίφαση, από τη μία παράγονταν πλούτος, ενώ από την άλλη οι παραγωγικές δυνάμεις εξελίσσονταν ταυτόχρονα με την ταξική πάλη ώσπου έφτασε το σημείο όπου οι υλικές συνθήκες επέτρεψαν τη χειραφέτηση της αστικής τάξης. Αυτή η ιστορική διαδικασία εξέλιξης συμβαίνει και στην αστική κοινωνία. Το παραγωγικό σύστημα βασίζεται στην αντίφαση και δημιουργείται ταυτόχρονα πλούτος και εξαθλίωση. Έτσι, όσο αναπτύσσονται παράλληλα η αστική τάξη και το προλεταριάτο, με τον ίδιο τρόπο αναπτύσσεται η πάλη μεταξύ των δύο.⁵⁷

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι ο Μαρξ εισάγει το ζήτημα της ταξικής πάλης στον αγώνα της χειραφέτησης του προλεταριάτου. Η θέση αυτή γίνεται ιδιαίτερα εμφανής προς το τέλος του δεύτερο κεφαλαίου, στην υποενότητα *Οι απεργίες και οι εργατικές ενώσεις*, όπου εξηγεί τη σημασία των συνδικαλιστικών εργατικών ενώσεων και των απεργιών.

⁵⁵ Καρλ Μ., *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας, Απάντηση στο έργο του Προυντόν «Η Φιλοσοφία της Αθλιότητας» με πρόλογο Φρ. Ένγκελς*, μτφρ. Γεωργία Δεληγιάννη - Αναστασιάδη, εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, 2005, σ. 101-123.

⁵⁶ Ο.π.

⁵⁷ Mehring F., *Karl Marx: The story of his life*, ό.π., σ. 125,127.

Εξηγεί πως το κοινό συμφέρον των εργατών για βελτίωση των συνθηκών εργασίας τους και των μισθών τους, τους οδηγεί να αντισταθούν μέσα από τη δημιουργία εργατικών ενώσεων. Ο ανταγωνισμός μεταξύ του προλεταριάτου και της αστικής τάξης είναι ένας ταξικός αγώνας που στην ύψιστη μορφή του θα λάβει τη μορφή ανοιχτής επανάστασης. Η επανάσταση αυτή δε θα είναι ένας πολιτικός αγώνας, όπου το προλεταριάτο θα γίνει η νέα άρχουσα τάξη αλλά ένας κοινωνικός αγώνας που θα έχει ως σκοπό τη δημιουργία μίας αταξικής κοινωνίας χωρίς ανταγωνισμό. Έτσι το ζήτημα που τίθεται κατά τον Μαρξ είναι : «Αγώνας ή θάνατος· αιματοκύλισμα ή αφανισμός».⁵⁸

Μία τελευταία αιχμή που θέτει ο Μαρξ είναι σχετικά με τον ρόλο των θεωρητικών του κομμουνισμού και του σοσιαλισμού. Θεωρεί πως ο Προυντόν είναι ένας μικροαστός σοσιαλιστής. Θεωρεί του σοσιαλιστές (μαζί και τον Προυντόν) ως ουτοπιστές που εσφαλμένα πιστεύουν ότι με το να φτιάχνουν συστήματα και φόρμουλες μπορούν να βοηθήσουν τις καταπιεζόμενες τάξεις και το προλεταριάτο να επιτύχουν τη χειραφέτησή τους. Η στάση του Μαρξ είναι πως δε χρειάζεται να αναζητούν την επιστήμη στο μυαλό τους αλλά να δώσουν έναν απολογισμό για το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα. Με το να σχεδιάζουν συστήματα το μόνο που βλέπουν είναι η αθλιότητα μέσα στην αθλιότητα και δεν συνειδητοποιούν την επαναστατική πλευρά της που θα ανατρέψει την παλιά κοινωνία. Από τη στιγμή που η επιστήμη εκφράζει την ιστορική εξέλιξη παύει να είναι δογματική και γίνεται επαναστατική.⁵⁹

Μέσα από την ανάλυση του έργου *Φιλοσοφία της αθλιότητας* αναδεικνύονται κάποια καίρια ζητήματα που σχετίζονται με την επαναστατική θεωρία του Μαρξ. Προκύπτει, λοιπόν, ότι ολόκληρη η ιστορία είναι μία σειρά ταξικών αγώνων μεταξύ καταπιεστών και καταπιεζόμενων και ότι η ταξική πάλη είναι κινητήριο δύναμη της ιστορικής αλλαγής. Ακόμα, η εργατική τάξη θα πρέπει να δράσει επαναστατικά και να κατακτήσει την πολιτική εξουσία και να καταργήσει το παλαιό ταξικό καθεστώς, απελευθερώνοντας όλη την κοινωνία. Σημαντικό ζήτημα, επίσης, είναι και η συμπόρευση των θεωρητικών του κομμουνισμού και των προλεταρίων. Τα ζητήματα αυτά όπως θα δούμε παρακάτω εξετάζονται και στο *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*. Ας δούμε αναλυτικότερα, μέσα από την ανάλυση αυτού του έργου, πώς διαμορφώνεται η επαναστατική θεωρία του Μαρξ αυτή την περίοδο.

⁵⁸ Καρλ Μ., *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας, Απάντηση στο έργο του Προυντόν «Η Φιλοσοφία της Αθλιότητας»* με πρόλογο Φρ. Ένγκελς, ό.π., 166-174.

⁵⁹ Mehring F., *Karl Marx: The story of his life*, ό.π., σ. 125.

Το συγκεκριμένο έργο γράφτηκε από τον Δεκέμβριο του 1847 μέχρι τον Ιανουάριο του 1848 και δημοσιεύθηκε στο Λονδίνο το 1848. Αποτελείται από 4 κεφάλαια: 1) Αστοί και προλετάριοι, 2) Προλετάριοι και Κομμουνιστές, 3) Σοσιαλιστική και κομμουνιστική φιλολογία, 4) Θέση των κομμουνιστών απέναντι στα διάφορα κόμματα της αντιπολίτευσης.⁶⁰ Στο πλαίσιο αυτού του κεφαλαίου, βέβαια, γίνεται προσπάθεια να αναδειχθεί η δράση του Μαρξ μέσα από την πολιτική δραστηριότητά του και τα θεωρητικά έργα του. Ένας από τους στόχους αυτής της δράσης, όπως είδαμε, ήταν η οργάνωση των εργατικών ενώσεων και η διαφοροποίηση από τα υπόλοιπα ρεύματα κομμουνισμού και σοσιαλισμού. Επομένως τα κεφάλαια που μας παρέχουν πιο χρήσιμες πληροφορίες ως προς τον σκοπό αυτό ,είναι τα τρία τελευταία.⁶¹

Συνοπτικά, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η σχέση μεταξύ των προλεταρίων και των αστών αλλά και η ιστορική εξέλιξη αυτών των τάξεων. Αρχικά, υποστηρίζεται πως η ταξική πάλη μεταξύ καταπιεζόμενων και καταπιεστικών τάξεων είναι η κινητήριος δύναμη της ιστορικής αλλαγής και ότι από την αρχαιότητα μέχρι τη σημερινή εποχή, υπήρχε ένας φανερός ή κρυφός ταξικός πόλεμος που τελείωνε με την επαναστατική μετατροπή της κοινωνίας ή την καταστροφή των αντίπαλων τάξεων. Στην αστική κοινωνία, μετά την ανατροπή της φεουδαρχίας, οι ταξικοί ανταγωνισμοί συνεχίστηκαν μεταξύ διαφορετικών τάξεων, με διαφορετικούς όρους καταπίεσης και μορφών ταξικής πάλης. Σταδιακά, η αστική τάξη άνθισε οικονομικά και σημείωσε πολιτική πρόοδο ενώ τελικά κατέκτησε την πολιτική εξουσία ανατρέποντας τις ιδέες και τις αρχές της φεουδαρχίας και διαμορφώνοντας τον κόσμο σύμφωνα με τα συμφέροντα και τις αρχές της. Η ανάπτυξη της μαζικής βιομηχανίας και η εύρεση νέων αγορών οδήγησε στον πλουτισμό της αστικής τάξης αλλά δημιούργησε και την εργατική τάξη η οποία ζει υπό καθεστώς εξαθλίωσης και καταπίεσης. Σε αυτό το σημείο η εργατική τάξη περνάει φάσεις οργανωτικής εξέλιξης. Ο αγώνας του προλεταρίου ξεκινάει ατομικά και αργότερα υπάρχει συσπείρωση με άλλους προλετάριους , σημειώνοντας νίκες που η σημασία τους έγκειται στο ότι αναπτύσσεται ταξική συνείδηση και ενότητα, οδηγώντας έτσι στην εθνική ταξική πάλη και την οργάνωση σε πολιτικό κόμμα. Στο τέλος, το προλεταριάτο αποσπά βίαια την εξουσία και αλλάζει τον τρόπο παραγωγής, τις σχέσεις ιδιοκτησίας, την κοινωνία και τις σχέσεις (νόμοι, ηθική, θρησκεία απορρίπτονται ως

⁶⁰ Μαρξ Κ., *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: μια ανθολογία*, ό.π., σ. 475- 502.

⁶¹ Το έργο αυτό έγραψαν από κοινού ο Μαρξ και ο Ένγκελς και περιλαμβάνονται πολλές έννοιες της μαρξικής θεωρίας. βλ. Αντωνοπούλου, Μαρία. *Οι κλασικοί της κοινωνιολογίας: κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας, 2011. σ. 63.

αστικές προκαταλήψεις). Συνοπτικά, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται εμφανής η θεωρία του ιστορικού υλισμού αλλά και το ζήτημα της ταξικής πάλης, τα οποία είχαν αναλυθεί και στην *Αθλιότητα της φιλοσοφίας*.⁶²

Έχοντας παρουσιάσει την οπτική του Μαρξ πάνω σε αυτά τα ζητήματα, είναι σκόπιμο να εξετάσουμε και το πώς βλέπει τον ρόλο των θεωρητικών του κομμουνισμού και των προλεταρίων αλλά και τη μεταξύ τους σχέση. Μία βασική ιδέα, που διατυπώνεται είναι πως ο ρόλος των κομμουνιστών δεν είναι να παρουσιάσουν δογματικά κάποιες ιδέες και προτάσεις για τη χειραφέτηση της κοινωνίας. Αυτή η οπτική του Μαρξ δεν είναι κάτι καινοφανές αλλά εμφανίζεται από τα πρώτα γραπτά του, όπως από τις επιστολές στον Ρούγκε, όπου τίθεται ενάντια στον δογματισμό.⁶³ Συγκεκριμένα, αναφέρει τα εξής: « Οι θεωρητικές προτάσεις των κομμουνιστών δεν βασίζονται διόλου σε ιδέες, σε αρχές που έχουν επινοηθεί ή ανακαλυφθεί από αυτόν ή εκείνον τον αναμορφωτή του κόσμου. Αποτελούν απλώς γενικές εκφράσεις των πραγματικών σχέσεων ενός υπάρχοντος ταξικού αγώνα, ενός ιστορικού κινήματος που λαμβάνει χώρα μπροστά στα μάτια μας»⁶⁴. Έτσι, λοιπόν, δεν διατυπώνουν κάποιες δογματικές αρχές, σύμφωνα με τις οποίες επιδιώκουν να διαμορφώσουν το προλεταριακό κίνημα. Επιπλέον, ο Μαρξ σημειώνει ότι τα συμφέροντα των κομμουνιστών δεν ξεχωρίζουν από τα συμφέροντα του προλεταριάτου και οι σκοποί τους συμπίπτουν με τους σκοπούς των προλεταριακών κομμάτων, δηλαδή, τη συγκρότηση των προλεταρίων σε τάξη, την ανατροπή της αστικής τάξης και την κατάκτηση της εξουσίας. Επισημαίνεται πως ο ρόλος των κομμουνιστών είναι να προβάλλουν τα κοινά συμφέροντα του προλεταριάτου ανεξαρτήτως εθνικότητας και να ωθούν προς τα μπρος τα εργατικά κινήματα.⁶⁵

Ποια μορφή όμως θα πρέπει να λάβει ο ταξικός αγώνας και πώς θα μπορέσει να υπάρξει κοινωνική αλλαγή, σύμφωνα με τον Μαρξ; Ο αγώνας του προλεταριάτου, το οποίο υποστηρίζουν οι κομμουνιστές, στοχεύει στην αναδιαμόρφωση του συστήματος ιδιοκτησίας, των κοινωνικών σχέσεων και της εκπαίδευσης, στην άρση του συστήματος μισθωτής εργασίας και στη ρήξη με τις ιδέες και τις αρχές της αστικής κοινωνίας. Για να πετύχει τους στόχους του το προλεταριάτο και να αναδιαμορφώσει

⁶² Ο.π., σ. 475- 486.

⁶³ « Ως εκ τούτου δεν είμαι υπέρ του να υψώσουμε μια δογματική σημαία, το αντίθετο μάλιστα. Πρέπει να επιδιώξουμε να βοηθήσουμε τους δογματικούς ώστε να καταστούν οι προτάσεις τους σαφείς στους ίδιους.» . Μέσα από αυτά τα λόγια ο Μαρξ προσπαθεί να προσδιορίσει στον Ρούγκε τον ρόλο και τη στάση που θα έπρεπε να έχουν ως κριτικοί των πολιτικών ζητημάτων. ό.π. σ. 198.

⁶⁴ Ο.π. σ. 486.

⁶⁵ Ο.π.

την κοινωνία, πρέπει πρώτα να καταλάβει την πολιτική εξουσία με επαναστατικό τρόπο. Όταν καταλάβει την εξουσία και συγκεντρώσει και τα μέσα παραγωγής στα χέρια του κράτους, θα μπορέσει να επιβάλει κάποια μέτρα που θα επιτρέψουν τη μετάβαση στον Κομμουνισμό. Τέτοια μέτρα είναι η κατάργηση της ιδιοκτησίας και της κληρονομιάς, η δημιουργία κρατικών μονοπωλιακών τραπεζών και εργοστασίων, η συγκέντρωση των συγκοινωνιών στα χέρια του κράτους, η δημόσια και δωρεάν εκπαίδευση, η κατάργηση της παιδικής εργασίας, η προοδευτική φορολογία κ.α.. Σημειώνεται πως, με την πάροδο του χρόνου, αυτά τα μέτρα θα έχουν ως αποτέλεσμα την άρση των ταξικών διαφορών και της ταξικής πάλης και τη δημιουργία μιας αταξικής κοινωνίας. Τότε θα μπορέσει να ελευθερωθεί ολόκληρη η κοινωνία. Συγκεκριμένα οι Μαρξ και Ένγκελς αναφέρουν τα εξής : « Όταν το προλεταριάτο ενώνεται αναγκαστικά σε μια τάξη στον αγώνα ενάντια στην αστική τάξη, όταν με μία επανάσταση καθίσταται κυρίαρχη τάξη και ως κυρίαρχη τάξη αίρει δια της βίας τις παλιές σχέσεις παραγωγής, τότε μαζί με αυτές αίρει και τους όρους ύπαρξης της ταξικής αντίθεσης, των τάξεων εν γένει, και συνεπώς αίρει την δική του κυριαρχία ως τάξη.»⁶⁶

Ένα ζήτημα που αναλύεται, επίσης, στο *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος* είναι η στάση των κομμουνιστών προς τα υπόλοιπα εργατικά κόμματα. Φανερώνεται πως οι κομμουνιστές είναι σύμμαχοι των εργατικών κομμάτων και υποστηρίζουν όλα τα επαναστατικά εργατικά κινήματα που επιδιώκουν την επίτευξη των συμφερόντων του προλεταριάτου και εναντιώνονται στις υπάρχουσες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Ακόμα, ο ρόλος των κομμουνιστών είναι να διαμορφώνουν μία σαφή ταξική συνείδηση στους εργάτες και να υπενθυμίζουν πως το βασικό ζήτημα του κινήματος είναι το ζήτημα της ιδιοκτησίας. Τέλος, δηλώνεται πως οι θέσεις και οι επιδιώξεις των κομμουνιστών δεν είναι κρυφές και διακηρύσσονται ανοιχτά πως οι σκοποί τους μπορούν να επιτευχθούν μόνο μέσα από τη βίαιη ανατροπή όλης της υπάρχουσας δομής.⁶⁷

Εν συντομία, έγινε εμφανής η οπτική του Μαρξ για τον ρόλο των κομμουνιστών και τις σχέσεις αυτών με το προλεταριάτο και τα εργατικά κόμματα. Ακόμα, έγινε αναφορά στις προτάσεις τους για τον επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ένα ζήτημα όμως που δεν εξετάστηκε ακόμα είναι το πώς διαφοροποιείται, σύμφωνα με τον Μαρξ, ο κομμουνισμός σε σχέση με τα υπόλοιπα σοσιαλιστικά ρεύματα της

⁶⁶ Ο.π., σ. 487-492.

⁶⁷ Ο.π., σ. 501-502.

εποχής. Κάτι τέτοιο είναι σκόπιμο να αναφερθεί καθώς όπως είδαμε προηγουμένως, ένας από τους στόχους της δραστηριότητας του Μαρξ τη συγκεκριμένη περίοδο είναι να διαμορφώσει ένα κομμουνιστικό κόμμα απαλλαγμένο από τις υπόλοιπες σοσιαλιστικές θεωρίες. Μπορεί κάποιος να αναρωτηθεί: γιατί ο Μαρξ πίστευε ότι οι αγώνες της εργατικής τάξης δεν μπορούσαν να εκφραστούν από τις υπόλοιπες σοσιαλιστικές θεωρίες της εποχής; Σε τι υστερούσαν; Η οπτική του Μαρξ σε αυτό το ζήτημα φανερώνεται στο τρίτο κεφάλαιο του *Μανιφέστου*.

Η βασική κριτική που ασκείται στις υπόλοιπες σοσιαλιστικές ιδεολογίες είναι ότι είναι αντεπαναστατικές και προκρίνουν τη διατήρηση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Επιδιώκουν, δηλαδή, μία προοδευτική αλλαγή μέσα στο υπάρχον καπιταλιστικό σύστημα. Αυτές οι σοσιαλιστικές ιδεολογίες χωρίζονται σε τρία κύρια ρεύματα: τον αντιδραστικό σοσιαλισμό, τον συντηρητικό ή αστικό σοσιαλισμό και τον κριτικό-ουτοπικό σοσιαλισμό. Ο αντιδραστικός σοσιαλισμός χωρίζεται περαιτέρω σε τρεις μορφές: τον φεουδαρχικό σοσιαλισμό, τον μικροαστικό σοσιαλισμό και τον γερμανικό ή «αληθινό» σοσιαλισμό.⁶⁸

Η πρώτη μορφή, ο φεουδαρχικός σοσιαλισμός ξεκίνησε κατά τους Μαρξ και Ένγκελς ως αντίδραση της γαλλικής και αγγλικής αριστοκρατίας ενάντια στη σύγχρονη αστική τάξη. Διατυπώνεται η άποψη ότι για να προκαλέσει τη συμπάθεια της εργατικής τάξης προσπάθησε φαινομενικά να αποστραφεί από τα συμφέροντά της και να καταγγείλει την εκμετάλλευση που ασκεί η αστική τάξη. Θεωρεί, βέβαια, τη στάση τους ως υποκριτική και πως δεν επιδιώκουν στην πραγματικότητα τα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Από την άλλη, το ρεύμα του μικροαστικού σοσιαλισμού ξεκίνησε από τη μικροαστική τάξη. Αν και αναγνωρίζει τη συμβολή αυτού του ρεύματος στην ανάλυση των αντιφάσεων και της εκμετάλλευσης εντός του καπιταλιστικού συστήματος, από την άλλη θεωρεί πως ο σκοπός του δεν στοχεύει στην προοδευτική αναδιαμόρφωση τα κοινωνίας. Όσον αφορά τον γερμανικό σοσιαλισμό, αναφέρει πως προσπάθησε να μεταφέρει της σοσιαλιστικές ιδέες από τη Γαλλία στη Γερμανία αγνοώντας όμως ότι οι κοινωνικές προϋποθέσεις που ίσχυαν στη Γαλλία (σύγχρονη αστική κοινωνία, κατάλληλο πολιτικό Σύνταγμα), δεν υπήρχαν ακόμα στη Γερμανία. Στην ουσία, αυτή η μορφή σοσιαλισμού εξυπηρέτησε τα συμφέροντα της αριστοκρατικής τάξης, των απολυταρχικών κυβερνήσεων και εν τέλει των μικροαστών

⁶⁸ Ο.π., σ. 493-497.

ενάντια στην αστική τάξη.⁶⁹

Το δεύτερο ρεύμα σοσιαλισμού στο οποίο ασκούν κριτική ο Μαρξ και ο Ένγκελς, είναι ο συντηρητικός ή αστικός σοσιαλισμός. Στο ρεύμα αυτό συγκαταλέγονται ανθρωπιστές, αναμορφωτές και οικονομολόγοι, οι οποίοι έχουν αναπτύξει διάφορα μεταρρυθμιστικά συστήματα. Σε αυτή την κατηγορία συμπεριλαμβάνεται και ο Προυντόν. Μέσα από αυτά τα συστήματα, ο Μαρξ θεωρεί πως επιδιώκουν να μεταρρυθμίσουν την αστική κοινωνία και να βελτιώσουν τους βιοτικούς όρους αλλά απορρίπτουν τους αγώνες και κάθε επαναστατική κίνηση. Προτείνουν, δηλαδή, την αλλαγή των υλικών βιοτικών σχέσεων χωρίς την κατάργηση των αστικών παραγωγικών σχέσεων. Συγκεκριμένα αναφέρονται τα εξής: « Οι σοσιαλιστές αστοί θέλουν τους βιοτικούς όρους της σύγχρονης κοινωνίας χωρίς τους αγώνες και τους κινδύνους που πηγάζουν αναγκαία από αυτή. Θέλουν την υπάρχουσα κοινωνία χωρίς τα στοιχεία που την επαναστατικοποιούν και τη διαλύουν. Θέλουν την αστική τάξη χωρίς το προλεταριάτο.»⁷⁰

Το τελευταίο ρεύμα σοσιαλισμού είναι ο κριτικός-ουτοπικός σοσιαλισμός και κομμουνισμός. Και σε αυτή την περίπτωση οι μεταρρυθμιστές διαπιστώνουν την ύπαρξη ταξικών αντιθέσεων αλλά δεν αναγνωρίζουν κάποια ιστορική αυτενέργεια και κάποιο πολιτικό κίνημα από την πλευρά του προλεταριάτου. Προκρίνουν την οργάνωση της κοινωνίας βάσει επινοημένων συστημάτων και απορρίπτουν την δράση και την αυτό-οργάνωση της εργατικής τάξης. Κατά συνέπεια, απορρίπτουν κάθε πολιτική ή επαναστατική δράση και επιλέγουν την ειρηνική οδό. Το κύριο μέλημά τους είναι η ευημερία του κοινωνικού συνόλου και επιζητούν τη βοήθεια της αστικής τάξης για να πετύχουν την αλλαγή. Εν τέλει, ο Μαρξ κατακρίνει αυτά τα οράματα ως ουτοπικά καθώς θέλουν να καταργήσουν τις ταξικές συγκρούσεις χωρίς να καταργήσουν το ίδιο το σύστημα που διαιώνίζει τις ταξικές αντιθέσεις.⁷¹

Εν τέλει, σε τι υστερούσαν τα υπόλοιπα σοσιαλιστικά ρεύματα της περιόδου, κατά τον Μαρξ; Αρχικά, δεν εξυπηρετούσαν στην πραγματικότητα τα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Ακόμη, δεν ήταν αρκετά ριζοσπαστικά και δεν επεδίωκαν μία ολοκληρωτική και βίαιη επανάσταση που θα άλλαζε εκ θεμελίων τη δομή της κοινωνίας. Αντιθέτως, τα περισσότερα ρεύματα επεδίωκαν μία αλλαγή των βιοτικών ή πολιτικών συνθηκών μέσω της ειρηνικής οδού και της διατήρησης της αστικής

⁶⁹ Ο.π.

⁷⁰ Ο.π., σ. 497-498.

⁷¹ Ο.π., σ. 499-501.

κοινωνίας. Τέλος, έναντι της αυτό-οργάνωσης και της δράσης του προλεταριάτου, προωθούσαν την εφαρμογή έτοιμων συστημάτων με σκοπό τη μεταρρύθμιση της αστικής κοινωνίας.

Συνοψίζοντας, σε αυτό το κεφάλαιο είδαμε πως η δραστηριότητα του Μαρξ την περίοδο 1846-1848 κινείται τόσο στο πεδίο της φιλοσοφίας όσο και της πολιτικής. Η δράση του μέσα από την Κομμουνιστική Επιτροπή Αλληλογραφίας και την Ένωση των Κομμουνιστών, του επέτρεψαν να αναδειχθεί ως ένας από τους κύριους εκπρόσωπους του κομμουνισμού σε διεθνές επίπεδο. Μέσα από την πολιτική αυτή δραστηριότητα ήταν εφικτό για εκείνον να προωθήσει τη θεωρία του, με σκοπό την επιρροή των ευρωπαϊκών εργατικών κινημάτων. Σε θεωρητικό επίπεδο, βλέπουμε να συνδέονται οι ιδέες του με αυτές της προηγούμενης περιόδου. Μέσα από την *Αθλιότητα της φιλοσοφίας* και το *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος* αναλύει, μεταξύ άλλων, ζητήματα όπως ο ιστορικός υλισμός (όπως έγινε γνωστός), η αντιφατικότητα των παραγωγικών δυνάμεων με τις παραγωγικές σχέσεις (στην φεουδαρχία και στον καπιταλισμό), οι ταξικές αντιθέσεις και η ταξική πάλη, ο ρόλος των κομμουνιστών και των προλεταρίων. Επιπλέον, δεν περιορίζεται σε μία ιστορική και κριτική ανάλυση αλλά παρακινεί το προλεταριάτο – την πάσχουσα τάξη- σε δράση. Η δράση των προλεταρίων, σύμφωνα με τη θεωρία του θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από αυτό-οργάνωση και ριζοσπαστισμό και να οδηγήσει στην επαναστατική ανατροπή ολόκληρου του καπιταλιστικού οικοδομήματος με τελικό στόχο την ανθρώπινη χειραφέτηση σε μία αταξική κοινωνία. Παρατηρούμε, έτσι, τη σύνδεση αυτών των ζητημάτων με μία φιλοσοφία της πράξης. Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά της κομμουνιστικής θεωρίας του Μαρξ σε σχέση με τα υπόλοιπα θεωρητικά σοσιαλιστικά ρεύματα της περιόδου, από τα οποία θέλει να διαφοροποιηθεί.

3^ο Κεφάλαιο: Η ανατομία της επανάστασης: Το παράδειγμα της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 και των πολιτικών αναταραχών της περιόδου 1848-1852 στη Γαλλία.

Στα προηγούμενα κεφάλαια είδαμε πώς ο Μαρξ, μέσα από το φιλοσοφικό του έργο και τη δράση του, ανέπτυξε μία θεωρία που στόχευε στην ριζική αλλαγή της κοινωνίας με επαναστατικό τρόπο. Μέσα από τη θεωρία αυτή, γίνεται φανερό πως οι αντιφάσεις στον οικονομικό τρόπο παραγωγής δημιουργούν ανταγωνισμούς μεταξύ των διαφορετικών τάξεων. Οι ανταγωνισμοί αυτοί, σε ένα

συγκεκριμένο σημείο εξέλιξης, λαμβάνουν τη μορφή ταξικής πάλης με σκοπό την ανατροπή της κυρίαρχης τάξης από τις καταπιεζόμενες τάξεις. Σε αυτό το κεφάλαιο, θα εστιάσουμε στην μαρξική ιστορική ανάλυση συγκεκριμένων επαναστατικών γεγονότων. Τα γεγονότα που θα μας απασχολήσουν είναι η Γαλλική Επανάσταση του 1789 και οι πολιτικές αναταραχές την περίοδο της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας (1848-1852). Οι πηγές στις οποίες θα βασιστούμε για την ανάλυση της επανάστασης του 1789 είναι διάφορα αποσπάσματα από έργα του Μαρξ την περίοδο 1843-1852. Για την εξέταση των πολιτικών αναταραχών της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας θα βασιστούμε σε άρθρα της περιόδου του 1850 από τη Νέα εφημερίδα του Ρήνου - τα οποία οργάνωσε ο Ένγκελς στο βιβλίο *Οι Ταξικοί αγώνες στη Γαλλία, από το 1848 μέχρι το 1850*- και στο έργο *Η 18^η Μπρμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*. Τα έργα αυτά έχουν ιστοριογραφική προσέγγιση και αναλύουν τα γεγονότα των πολιτικών αναταραχών μέσα από μία σκοπιά ταξικής πάλης και αντικρουόμενων συμφερόντων, που διαμορφώνουν τα κίνητρα και τις δράσεις των διαφόρων κοινωνικών δυνάμεων. Επομένως, μέσα από την μαρξική παρουσίαση των γεγονότων θα εστιάσουμε στην αλληλεπίδραση των κοινωνικών δυνάμεων και στις επιδιώξεις τους. Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου (Γαλλική Επανάσταση του 1789) θα επικεντρωθούμε στην επαναστατική δράση της αστικής τάξης και σκοπός μας είναι να αναδείξουμε τον τρόπο με τον οποίο κατάφερε, σύμφωνα με τη μαρξική ανάλυση, να συγκεντρώσει την πολιτική εξουσία και να ανατρέψει την φεουδαρχία. Στο δεύτερο μέρος θα εξετάσουμε τις πολιτικές αναταραχές της περιόδου 1848-1852, εστιάζοντας στη δράση των διαφορετικών πολιτικών παρατάξεων και των κοινωνικών ομάδων και δίνοντας έμφαση κυρίως στα επαναστατικά γεγονότα της περιόδου. Στο τέλος του κεφαλαίου, θα προσπαθήσουμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με τη μαρξική ανάλυση αυτών των επαναστατικών περιόδων.

Ο Μαρξ, την περίοδο 1843-1845, μελέτησε την επανάσταση του 1789 διεξοδικά. Μάλιστα, αυτή η ανάλυση και διερεύνηση από την μεριά του έγινε για βάσιμους λόγους, καθώς σε αυτά τα γεγονότα η ανατομία της επανάστασης αποκαλύπτεται λεπτομερώς.⁷² Κάτι που τονίζεται, είναι ότι το 1789, κατά το ξέσπασμα της επανάστασης στη Γαλλία, η αστική τάξη είχε υπάρξει ενωμένη με το λαό απέναντι στη βασιλεία, τους ευγενείς, και τον κλήρο. Η αστική τάξη ήταν επικεφαλής αυτού του επαναστατικού κινήματος. Παράλληλα, το προλεταριάτο και

⁷² Felix D., (1982), *Heute Deutschland! Marx as provincial politician*, Central European History, σ. 333.

άλλες μερίδες αστών δεν είχαν συγκροτηθεί σε αυτόνομες τάξεις ή τμήματα τάξεων. Στην περίπτωση που αντιτάσσονταν στην αστική τάξη, όπως την περίοδο 1793-94, εν τέλει εκπλήρωναν τα συμφέροντα της αστικής τάξης απλώς με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, ο Μαρξ αναφέρει πως η περίοδος της τρομοκρατίας ουσιαστικά αποδεκάτισε τους άμεσους εχθρούς της αστικής τάξης, δηλαδή, τις τάξεις της φεουδαρχίας, της απολυταρχίας και των μικροαστών.⁷³

Μέσα από την μελέτη των απομνημονευμάτων του Levasseur, ο Μαρξ αποτυπώνει την οπτική του για τις πολιτικές παρατάξεις την περίοδο 1792-1794. Επικεντρώνεται στα γεγονότα μετά τη 10^η Αυγούστου 1792 που οδήγησαν στην πτώση της μοναρχίας, τη φυλάκιση και τελικά την εκτέλεση του βασιλιά. Μετά τη 10^η Αυγούστου γίνονται άμεσα εκλογές για τη σύσταση της Συμβατικής Εθνοσυνέλευσης (Convention). Το πρώτο διάστημα την πλειοψηφία στην Συμβατική Εθνοσυνέλευση είχαν οι Γιρονδίνιοι. Ο Μαρξ σημειώνει πως οι Γιρονδίνιοι ήταν μία συντηρητική αντεπαναστατική πτέρυγα που είχε φιλοβασιλικά στοιχεία και εκπροσωπούσε τα συμφέροντα της αστικής τάξης ενώ επεδίωκε τον κατευνασμό της επανάστασης και την αποκατάσταση της τάξης. Από την άλλη, οι Ορεινοί ήταν το κόμμα που εξέφραζε την επαναστατική μάζα και ήταν μία ριζοσπαστική παράταξη. Οι Γιρονδίνιοι συχνά επιτίθονταν στου Ορεινούς, κατηγορώντας τους για υποκίνηση επαναστατικής βίας και για προσπάθεια εγκαθίδρυσης δικτατορίας. Από την άλλη, οι Ορεινοί, κατά τον Μαρξ, βρίσκονταν σε θέση άμυνας και σημειώνει ότι εκείνοι ενδιαφέρονταν πραγματικά για τις εσωτερικές υποθέσεις της Γαλλίας ενώ οι Γιρονδίνιοι ενδιαφέρονταν περισσότερο για την εξόντωση των αντιπάλων τους, έχοντας εγκαταλείψει το πηδάλιο του κράτους. Συνολικά, κρίνει θετικά τους Ορεινούς, καθώς τους θεωρούσε ως αυτούς που ήταν με το μέρος της λαϊκής μάζας. Μέσα σε ένα τεταμένο πολιτικό κλίμα και μία γενικότερη ανασφάλεια, τελικά, οι Ορεινοί κατάφεραν να επικρατήσουν έχοντας την υποστήριξη των λαϊκών μαζών, και κυρίως των «αβράκωτων».⁷⁴ Το επόμενο διάστημα, η περίοδος 1793-94 έμεινε γνωστή ως η περίοδος της τρομοκρατίας, όπου τον έλεγχο είχε η επαναστατική κυβέρνηση του Ροβεσπιέρου, που ήταν επικεφαλής των Ορεινών. Τελικά, οι Γιρονδίνιοι και οι Θερμιδοριανοί (τα μέλη του αντεπαναστατικού μεγαλοαστικού κόμματος) κατάφεραν να ανατρέψουν και να καταδικάσουν τον Ροβεσπιέρο στις 27

⁷³ Μάρξ,Κ (1990),*Για τη γαλλική επανάσταση*, επιμ.Γ. Μηλιός,μτφρ. Χ. Γιαννούλη, Αθήνα, Εξάντας σ. 23-24.

⁷⁴ Ο.π., σ. 162-174.

Ιουλίου του 1794, με την κατηγορία ότι έθετε σε κίνδυνο τη δημοκρατία και το Σύνταγμα της.⁷⁵

Μετά την πτώση του Ροβεσπιέρου και των Ιακωβίνων, η αστική τάξη παραλαμβάνει την εξουσία με την κυβέρνηση του Διευθυντηρίου (1794-1799). Έτσι, ξεκινάει η άνθηση της αστικής τάξης, η οποία είχε χειραφετηθεί από τη φεουδαρχία: «Θύελλα και ορμή για εμπορικές επιχειρήσεις, μανία πλουτισμού, παραζάλη της νέας αστικής ζωής, [...]· πραγματικός διαφωτισμός της γαλλικής έγγειας ιδιοκτησίας, της οποίας η φεουδαρχική διάρθρωση κομματιάστηκε από το σφυρί της επανάστασης και την οποία υποβάλλει πλέον ο πρώτος πυρετός των πολλών νέων ιδιοκτητών σε μια ολόπλευρη καλλιέργεια»⁷⁶

Ο Μαρξ, μέσα από τις αναλύσεις του , σημειώνει ότι η επανάσταση του 1789 δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί αποκλειστικά και μόνο μια γαλλική επανάσταση. Θα πρέπει να θεωρηθεί, πως ήταν μια «ευρωπαϊκού τύπου» επανάσταση. Κι αυτό, δεδομένου, ότι δεν ήταν μόνο η νίκη μιας συγκεκριμένης τάξης της κοινωνίας πάνω στην παλιά τάξη πραγμάτων, αλλά ήταν η διακήρυξη του νέου πολιτικού καθεστώτος στην Ευρώπη. Το νέο πολιτικό καθεστώς, χαρακτηριζόταν σύμφωνα με τον Μαρξ από: « [...] τη νίκη της αστικής ιδιοκτησίας πάνω στη φεουδαρχική, της εθνικότητας πάνω στον τοπικισμό, του ανταγωνισμού πάνω στη συντεχνία, της διανομής πάνω στα πρωτοτόκια, της κυριαρχίας του ιδιοκτήτη της γης πάνω στην κυριάρχηση του ιδιοκτήτη από τη γη, του διαφωτισμού πάνω στη δεισιδαιμονία, της οικογένειας πάνω στο οικογενειακό όνομα, της βιομηχανίας πάνω στην ηρωική τεμπελιά, του αστικού δικαίου πάνω στα μεσαιωνικά προνόμια.»⁷⁷

Τα συμφέροντα της αστικής τάξης εξασφαλίστηκαν μέσω της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη και επισφραγίστηκαν από το Σύνταγμα του 1795. Για τον Μαρξ, η αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ανεξιθρησκία, ελευθερία, απαραβίαστο ιδιοκτησίας, ισότητα, κατάργηση τίτλων ευγένειας) αποτελούσε την προϋπόθεση του σύγχρονου αστικού κράτους. Συγκεκριμένα σημειώνει το εξής: «Όπως το κράτος ήταν το προϊόν της ιδιωτικής κοινωνίας, που μέσα από την ίδια της την εξέλιξη οδηγήθηκε πέρα από τους παλιούς πολιτικούς δεσμούς, έτσι και το ίδιο αναγνώρισε από την πλευρά του τον τόπο γέννησης του και τη φυσική βάση του μέσα από τη διακήρυξη των ανθρωπίνων

⁷⁵ Ο.π., σ. 197-198.

⁷⁶ Ο.π. ,σ. 90.

⁷⁷ Ο.π., σ. 23-26.

δικαιωμάτων.»⁷⁸ Επομένως, η επανάσταση του 1789 πέτυχε για την αστική τάξη καθώς εξασφάλισε τα συμφέροντά της, υπερνικώντας τους αντιπάλους της. Ήταν όμως αποτυχημένη για την υπόλοιπη μάζα.⁷⁹

Από την άλλη, ο Μαρξ παρατηρεί ότι η Γαλλική Επανάσταση προώθησε νέες επαναστατικές ιδέες. Η επαναστατική κίνηση ξεκίνησε με την οργάνωση Cercle Social και συνεχίστηκε με τους Leclerc και Roux. Μετέπειτα, ο Μπαμπέφ - τον οποίο ο Μαρξ θεωρεί ως έναν από τους πρώτους εκφραστές του Κομμουνισμού και των διεκδικήσεων του προλεταριάτου - προώθησε την κομμουνιστική ιδέα την οποία επανέφερε ο Μπουοναρότι στη Γαλλία μετά την επανάσταση του 1830. Βλέπουμε, έτσι, ότι η Γαλλική Επανάσταση επέτρεψε την ανάδειξη νέων επαναστατικών ιδεών που θα ασκούσαν επιρροή σε επόμενα κινήματα.⁸⁰.

Μια ενδιαφέρουσα παράμετρος που προκύπτει, έχει να κάνει και με το πώς είχε κρίνει ο Μαρξ και τις περιπτώσεις των μεγάλων επαναστάσεων του 1848. Αυτή την περίοδο, η Ευρώπη γνώρισε μια σειρά από διαμαρτυρίες, εξεγέρσεις και συχνά βίαιες αναταραχές που έγιναν γνωστές ως επαναστάσεις του 1848. Στη Γαλλία, μια επανάσταση οδήγησε στην ανατροπή της μοναρχίας και στην εγκαθίδρυση της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας.⁸¹ Οι ίδιες οι επαναστατικές εξελίξεις στη Γαλλία το 1848, αναμφίβολα, θα πρέπει να ιδωθούν ως κάτι το άμεσα εξαρτώμενο από την κατάσταση που είχε προκύψει κοινωνικά και ιστορικά από τη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Κι αυτό δεδομένου, ότι για τα κατώτερα στρώματα θα επιβάλλονταν νέα οικονομικά βάρη, αυτή τη φορά όμως από τους νέους κυρίαρχους, δηλαδή, την αστική τάξη.⁸² Πώς περιγράφει, λοιπόν, ο Μαρξ τα γεγονότα της περιόδου 1848-1850 στη Γαλλία, λίγο μετά τη δημοσίευση του *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος* στις 21 Φεβρουαρίου του 1848; Πώς διαμορφώνεται η πάλη των τάξεων εκείνη την περίοδο; Πώς δρουν οι διάφορες πολιτικές παρατάξεις και οι κοινωνικές ομάδες; Οι απαντήσεις δίνονται από τα διάφορα άρθρα που δημοσιεύθηκαν στη Νέα εφημερίδα του Ρήνου την περίοδο μεταξύ του Ιανουαρίου και Οκτωβρίου του 1850. Σε αυτά τα άρθρα, ο Μαρξ εξετάζει την πολιτική και οικονομική κατάσταση στη Γαλλία εκείνη την περίοδο, εφαρμόζοντας την υλιστική ιστορική του θεώρηση με στόχο την ανάλυση των βαθύτερων αιτιών για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα. Υποστηρίζει ότι

⁷⁸ Ο.π., σ. 83.

⁷⁹ Ο.π., σ. 80.

⁸⁰ Ο.π., σ. 85.

⁸¹ Felix D., (1982), *Heute Deutschland! Marx as provincial politician*, Central European History, σ.333.

⁸² Μάρξ,Κ (1990), *Για τη γαλλική επανάσταση*, ό.π. σ.29-30.

οι πολιτικές συγκρούσεις μπορούν να αναχθούν στις συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και των διαφορετικών πολιτικών κομμάτων που τις αντιπροσώπευαν. Η ενδελεχής γνώση του Μαρξ για την οικονομική και πολιτική κατάσταση στη Γαλλία του επιτρέπει να παρουσιάσει μια σαφή και διορατική ανάλυση των γεγονότων της εποχής.⁸³

Ο Μαρξ χωρίζει τη γαλλική επανάσταση του 1848 σε τρεις κύριες περιόδους: την περίοδο του Φεβρουαρίου, την περίοδο της συντακτικής εθνοσυνέλευσης (4 Μάη 1848-29 Μάη 1849) και την περίοδο της συνταγματικής δημοκρατίας (29 Μάη 1849 –2 Δεκέμβρη 1851). Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε πως την προηγούμενη περίοδο το ενδιαφέρον του Μαρξ στρέφεται έντονα στη χειραφέτηση του προλεταριάτου. Επομένως, θα εστιάσουμε στην περίοδο όπου το προλεταριάτο έχει ενεργό συμμετοχή ως τάξη στον αγώνα για χειραφέτηση. Αυτή είναι η περίοδος από τον Φεβρουάριο του 1848 έως τον Ιούνιο του 1849. Έτσι, θα μπορέσουμε να δούμε πώς η ιστορική ανάλυση του Μαρξ σχετίζεται με τον προλεταριακό αγώνα για χειραφέτηση. Βέβαια, δε θα παραλείψουμε να αναφερθούμε στα γεγονότα της τελευταίας περιόδου. Κάτι τέτοιο όμως θα γίνει πιο συνοπτικά, όπου θα παρουσιαστεί η δράση των αντεπαναστατικών τάξεων που είχαν καταλυτικό ρόλο στην ανατροπή της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας.

Ξεκινάμε, λοιπόν, από την επανάσταση του Φεβρουαρίου, κατά την οποία ανατράπηκε ο Λουδοβίκος Φίλιππος και προέκυψε μία προσωρινή κυβέρνηση, που ήταν ένας συμβιβασμός μεταξύ διαφορετικών ανταγωνιστικών τάξεων και φατριών και η πλειοψηφία της αποτελούνταν από μετριοπαθείς εκπροσώπους της αστικής τάξης. Η αρχή της καθολικής ψηφοφορίας διευκόλυνε την είσοδο όλων των τάξεων στην πολιτική τάξη πραγμάτων. Με αυτό τον τρόπο το προλεταριάτο είχε μεγαλύτερη επιρροή στην πολιτική διαμόρφωση, βελτιώνοντας την κατάσταση των εργατικών τάξεων. Βέβαια, οι υφιστάμενες αστικές σχέσεις παραγωγής διατηρήθηκαν αλλά η επανάσταση συνολικά αποτέλεσε μία πρόοδο ως προς την χειραφέτηση της εργατικής τάξης.⁸⁴ Η ανακήρυξη της δημοκρατίας έφερε όλες τις κοινωνικές τάξεις στην πολιτική σφαίρα. Το προλεταριάτο έπαιξε βασικό ρόλο στην επανάσταση του Φλεβάρη και στη δημιουργία της Προσωρινής Κυβέρνησης, αλλά δεν είχε την ανάλογη πολιτική εκπροσώπηση. Οι εργάτες απαιτήσαν από την κυβέρνηση να

⁸³ Marx, Karl. *The Class Struggles in France, 1848-1850*, μτφρ. Henry Kuhn. Νέα Υόρκη, Socialist Labor Party, 1922. σ. 6-10.

⁸⁴ Ο.π., σ. 44-47.

παράσχει εργασία σε όλους τους πολίτες και να ιδρύσει ένα ειδικό Υπουργείο Εργασίας. Ωστόσο, η εργατική τάξη αποκλείστηκε σε μεγάλο βαθμό από την κυβέρνηση και τα αιτήματά της δεν πραγματοποιήθηκαν πλήρως. Οι φιλοδοξίες του προλεταριάτου του Παρισιού για μια σοσιαλιστική κοινωνία περιορίζονταν από την κυρίαρχη αστική δημοκρατία.⁸⁵

Η προσωρινή κυβέρνηση προσπάθησε να φανεί αξιόπιστη τόσο στο εσωτερικό της Γαλλίας όσο και στο εξωτερικό και να αναδείξει έναν φιλειρηνικό χαρακτήρα. Η εργατική τάξη υποστήριξε την κυβέρνηση και συμφώνησε στη λειτουργία ενός δημοκρατικού πολιτεύματος μέσω της διατήρησης των υαρχουσών δομών της κοινωνίας, παραμερίζοντας παράλληλα τον επαναστατικό μετασχηματισμό.⁸⁶ Επομένως, η κυβέρνηση διατήρησε έναν αστικό χαρακτήρα ώστε να διατηρήσει την αξιοπιστία της στους επενδυτές. Προσπαθώντας να διατηρήσει μία καλή οικονομική κατάσταση ενήργησε στα πλαίσια του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος, πράγμα που οδήγησε στην ενίσχυση της αριστοκρατίας των χρηματοοικονομικών⁸⁷ και την ταυτόχρονη δυσφορία της εργατικής και αγροτικής τάξης, οι οποίες έβλεπαν την αστική τάξη να πλουτίζει ενώ οι ίδιοι να γίνονται φτωχότεροι.⁸⁸ Για την εκπλήρωση των οικονομικών υποχρεώσεων η κυβέρνηση αναγκάστηκε να δανειστεί από την αριστοκρατία του χρήματος και να αθετήσει τις υποσχέσεις της προς την εργατική τάξη.⁸⁹ Παράλληλα για τη διατήρηση της τάξης, η εθνοφρουρά, η οποία ήταν υπό τον έλεγχο της αστικής τάξης, ενέταξε στο δυναμικό της νέους προερχόμενους από την εργατική τάξη που αποκαλούνταν προλεταριακή φρουρά. Ο Louis Blanc- ένας από τους ηγέτες της εργατικής τάξης- υποστήριξε την ιδέα των εθνικών ατελιέ, τα οποία ήταν εργαστήρια που προσέφεραν εργασία. Φυσικά, η αστική τάξη στράφηκε εναντίον αυτής της ιδέας καθώς τη θεωρούσε μία σοσιαλιστική οικονομική πολιτική από την οποία θα ζημιωνόταν. Ήταν ξεκάθαρο, πλέον, ότι η σύγκρουση της αστικής τάξης και του προλεταριάτου ήταν αναπόφευκτη.⁹⁰ Στις 17 Μαρτίου, το προλεταριάτο διαδήλωσε στο Παρίσι με σκοπό να ωθήσει την κυβέρνηση πίσω στον επαναστατικό δρόμο. Στις 16 Απριλίου, η προσωρινή κυβέρνηση και η αστική τάξη, διέδωσαν φήμες που υποστήριζαν ότι το

⁸⁵ Ο.π. σ. 37-41.

⁸⁶ Ο.π., σ. 50-52.

⁸⁷ Η αριστοκρατία του χρήματος στην 18^η Μπρυμαίρ, κατά τον Μαρξ, ήταν το μέρος της αστικής τάξης που κατείχε μεγάλο μέρος της βιομηχανίας.

⁸⁸ Ο.π., σ. 52-55.

⁸⁹ Ο.π., σ. 55-56.

⁹⁰ Ο.π., σ. 56-59.

προλεταριάτο σχεδίαζε την ανατροπή της προσωρινής Κυβέρνησης με σκοπό την ανακήρυξη ενός κομμουνιστικού καθεστώτος, οδηγώντας στην κινητοποίηση του στρατού. Τελικά, στις 4 Μαΐου εξελέγη η εθνοσυνέλευση, η οποία ανέδειξε τα διάφορα τμήματα της αστικής τάξης στην κορυφή του κράτους και η ταξική πάλη παραμερίστηκε. Τα γεγονότα αυτά ανέδειξαν την ανάγκη αποφασιστικών πράξεων από το προλεταριάτο ώστε να επιτύχει τους στόχους του.⁹¹

Η δημοκρατία που ανακηρύχθηκε από την Εθνοσυνέλευση ήταν μια αστική δημοκρατία, η οποία σχεδιάστηκε για την αποκατάσταση και την ανασύσταση της αστικής κοινωνίας. Ήταν σε αντίθεση με τη Δημοκρατία του Φεβρουαρίου, η οποία προοριζόταν να έχει κοινωνικούς θεσμούς. Η Εθνοσυνέλευση απέρριψε τα σοσιαλιστικά αιτήματα του προλεταριάτου και η Εκτελεστική Επιτροπή εξέδωσε μια σειρά από προκλητικά διατάγματα, συμπεριλαμβανομένου ενός που απαγόρευε τις δημόσιες συγκεντρώσεις. Επιπλέον, στις 15 του Μάη η αστική τάξη κατάφερε να απομακρύνει τους εκπροσώπους του προλεταριάτου από την πολιτική σκηνή. Αυτή ήταν η αρχή μιας αποφασιστικής πάλης μεταξύ της αστικής τάξης και του προλεταριάτου που ξεκίνησε με την εξέγερση του Ιουνίου. Η εξέγερση διήρκεσε πέντε ημέρες και βρήκε τους εργάτες, χωρίς ηγέτες, χωρίς κοινό σχέδιο και χωρίς όπλα, να κρατούν υπό έλεγχο τον στρατό. Η αστική τάξη απάντησε με βαρβαρότητα, σφαγιάζοντας πάνω από 3000 εργάτες. Αυτός ο αγώνας ήταν μια κομβική στιγμή, καθώς αποκάλυψε το πέπλο που κάλυπτε τη δημοκρατία και συγκλόνισε τους επίσημους εκπροσώπους της.⁹² Ο Μαρξ σημειώνει πως η επανάσταση του Ιουνίου ήταν η πραγματική επανάσταση του προλεταριάτου, το οποίο αμφισβήτησε τον καπιταλισμό και την κυριαρχία της αστικής τάξης. Επιπλέον, ανέδειξε την υποκρισία και την ψευδαίσθηση της αδελφότητας μεταξύ των διαφορετικών τάξεων. Ήταν η πρώτη επανάσταση που αμφισβήτησε πραγματικά την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Η αστική τάξη κατάφερε να διατηρήσει την υπάρχουσα ταξική κυριαρχία και την σκλαβιά των εργατών, κάτι το οποίο δεν μπόρεσε να ανατρέψει η επανάσταση του Ιουνίου. Στο αφήγημα της αστικής τάξης, η επανάσταση του Φεβρουαρίου ήταν η "ωραία επανάσταση", ενώ η αντίστοιχη του Ιουνίου έμεινε γνωστή ως "η άσχημη επανάσταση".⁹³

Το επόμενο διάστημα, από τον Σεπτέμβριο του 1848, η αστική κυβέρνηση

⁹¹ Ο.π., σ. 59-61.

⁹² Ο.π., σ. 61-64.

⁹³ Ο.π., σ. 64-66.

συσπείρωσε όλη την πολιτική εξουσία γύρω της και συνέχισε να διώκει τους εξεγερμένους του Ιουνίου επιβάλλοντας ατελείωτες ποινές, όπως απελάσεις και εξορίες.⁹⁴ Ακόμη, δημιουργήθηκε μία συντακτική εθνοσυνέλευση και ξεκίνησε μία διερεύνηση των γεγονότων των δύο επαναστάσεων, ώστε η αστική τάξη να ξεφορτωθεί τους ηγέτες των σοσιαλιστικών και δημοκρατικών κομμάτων. Επιπροσθέτως, μέσω νέων νόμων περιόρισε και αφαίρεσε τα δικαιώματα της εργατικής τάξης και των μικροαστών τα οποία είχαν προκύψει από την επανάσταση του Φλεβάρη.⁹⁵ Περαιτέρω, για την κάλυψη των δημοσιονομικών αναγκών η εθνοσυνέλευση σύναψε νέα δάνεια και βρέθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης από την αριστοκρατία του χρήματος.⁹⁶ Η συντακτική εθνοσυνέλευση επίσης δημιούργησε ένα νέο Σύνταγμα, στις 4 Νοεμβρίου, το οποίο αντικαθιστούσε τη μοναρχία με την εκλογική προεδρία. Στην πραγματικότητα, στο νέο Σύνταγμα δεν υπήρχαν ουσιαστικές αλλαγές αλλά όσον αφορά το πρόσωπο του προέδρου της Δημοκρατίας, του δίνονταν υπερβολικές εξουσίες όπως: ο διορισμός και η παύση υπουργών, η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων κ.α.. Σημαντική οπισθοδρόμηση παρατηρήθηκε στις πολιτικές ελευθερίες του προλεταριάτου, μέσω της κατάργησης του δικαιώματος στην εργασία και του προοδευτικού φόρου. Κατά τη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου η αστική τάξη διατηρούσε το Παρίσι σε κατάσταση πολιορκίας με τη βοήθεια του Καβενιάκ που ήταν επικεφαλής του στρατού.⁹⁷

Στις 10 Δεκεμβρίου, με την υποστήριξη των αγροτών ψηφίστηκε νέος πρόεδρος της Δημοκρατίας ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης.⁹⁸ Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι το προλεταριάτο και οι μικροαστοί υποστήριξαν επίσης τον Ναπολέοντα καθώς το θεώρησαν ως ευκαιρία ανατροπής της κυβέρνησης των μεγαλοαστών.⁹⁹

Η περίοδος που ακολούθησε, από τις 20 Δεκέμβρη του 1848 έως τα τέλη του Μάη, οδήγησε στην πτώση των αστών δημοκρατών. Μετά την εκλογή του, ο Βοναπάρτης, διόρισε μία φιλοβασιλική αστική κυβέρνηση Έτσι, ανήλθε στον πολιτικό στίβο μία νέα κυβέρνηση - το κόμμα της τάξης- που αποτελούταν από δύο ομάδες που ως κοινό στόχο είχαν την παλινόρθωση αλλά με διαφορετικούς όρους.

⁹⁴ Ο.π., σ. 68-71.

⁹⁵ Ο.π., σ. 71-74.

⁹⁶ Ο.π., σ. 76-77.

⁹⁷ Ο.π., σ. 77-80.

⁹⁸ Ο.π., σ. 80-82.

⁹⁹ Ο.π., σ. 82-84.

Από τη μία, έχουμε τους νομιμόφρονες, οι οποίοι ήταν μεγαλογαιοκτήμονες και υποστήριζαν τον οίκο των Βουρβόνων. Από την άλλη, έχουμε τους ορλεανικούς, που ανήκαν στον χώρο της αριστοκρατίας του χρήματος και της βιομηχανίας και υποστήριζαν τον οίκο της Ορλεάνης. Παρά τις μεταξύ τους διαφορές, όλη αυτή την περίοδο στάθηκαν ενωμένοι και ακολουθούσαν της εντολές του Βοναπάρτη. Η κυβέρνηση Μπαρό, υπό τις οδηγίες του προέδρου, στόχευε στην αποδυνάμωση του κοινοβουλίου και τη διάλυση της εθνοσυνέλευσης. Βέβαια, η συντακτική εθνοσυνέλευση δεν είχε ολοκληρώσει το έργο της και της απέμενε να δημοσιεύσει μία σειρά συμπληρωματικών νόμων. Από τον Γενάρη, οι βασιλόφρονες πίεζαν για την διάλυση της εθνοσυνέλευσης ώσπου έφτασαν στο σημείο να απειλήσουν με τη χρήση βίας. Αξίζει να σημειωθεί, ότι την αξιωματική αντιπολίτευση αντιπροσώπευε το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα των Ορεινών, το οποίο αρχικά φαινόταν ότι μπορούσε να προβάλει αντίσταση αλλά τελικά έχασε την επιρροή του τον Ιούνιο του 1849. Το προλεταριάτο μέσα από τις θέσεις των Ορεινών μπόρεσε να εκφράσει τις διεκδικήσεις του, αφαιρώντας όμως την επαναστατική του αιχμή. Ο χαρακτήρας του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος βασιζόταν στην άμβλυνση των αντιθέσεων μεταξύ κεφαλαίου και μισθωτής εργασίας και στον μετασχηματισμό της κοινωνίας με δημοκρατικό τρόπο. Αποτέλεσε ουσιαστικά την ένωση των μικροαστικών και εργατικών τάξεων. Στις 11 Ιουνίου του 1849, οι Ορεινοί κατήγγειλαν την κυβέρνηση και τον πρόεδρο για παραβίαση του συντάγματος με αφορμή την αποστολή στρατευμάτων στην εκστρατεία της Ρώμης. Στις 13 Ιουνίου του 1849 η κυβέρνηση ήρθε σε ρήξη με τους σοσιαλδημοκράτες, οι οποίοι ηττήθηκαν. Η άοπλη δημοκρατική εθνοφυλακή που είχε βγει στους δρόμους, σκορπίστηκε μπροστά στα στρατεύματα του στρατηγού Σανγκαρνιέ. Οι Ορεινοί τέθηκαν εκτός νόμου. Κάποιοι από αυτούς διέφυγαν στο εξωτερικό και άλλοι καταδικάστηκαν. Η συντακτική εθνοσυνέλευση είχε αποτύχει. Ενώ είχε επωμιστεί το έργο της δημιουργίας μίας νέας δημοκρατικής κυβέρνησης, αντιθέτως υποτάχθηκε στα φιλοβασιλικά κόμματα. Το σύνταγμα που είχε δημιουργήσει δεν εφαρμόστηκε στην πράξη.¹⁰⁰

Κατά βάση, ο αγώνας του προλεταριάτου στη Γαλλία έλαβε χώρα από τον Φεβρουάριο του 1848 μέχρι τις 13 Ιουνίου του 1849. Μέσα από τη μαρξική παρουσίαση των γεγονότων της περιόδου αυτής, είδαμε πώς διαμορφώθηκε ο αγώνας του προλεταριάτου στο πλαίσιο της ταξικής πάλης. Η έκβαση των γεγονότων

¹⁰⁰ Μαρξ, Κ., *Η 18^η Μπυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Σύγχρονη Εποχή, 2012. σ.40-58.

δεν είχε το θεμιτό αποτέλεσμα για το προλεταριάτο, το οποίο τέθηκε πλέον στο περιθώριο των εξελίξεων. Έχοντας ολοκληρώσει την παρουσίαση αυτών των γεγονότων, μπορούμε να συνεχίσουμε με την τελευταία περίοδο των πολιτικών εξελίξεων στη Γαλλία και να εστιάσουμε στη δράση εκείνων των ομάδων που συνέβαλαν στην πραξικοπηματική ανατροπή της δημοκρατίας από τον Λουδοβίκο Βοναπάρτη στις 2 Δεκέμβρη του 1851. Σε αυτό το σημείο, θα γίνει λόγος για τις εξωκοινοβουλευτικές αντεπαναστατικές δυνάμεις, δηλαδή, τους αγρότες, και το κουρελο-προλεταριάτο (λούμπεν-προλεταριάτο). Ας δούμε, λοιπόν, μέσα από το έργο *Η 18^η Μπυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, την οπτική του Μαρξ για αυτές τις δυνάμεις.

Από τα τέλη του 1849, ο Βοναπάρτης ξεκινάει έναν πολιτικό αγώνα ελέγχου της εθνοσυνέλευσης και καταστρώνει σχέδια για την παλινόρθωσή του. Το κόμμα της τάξης έρχεται σε ρήξη με τον Βοναπάρτη. Από την πλευρά του, ο Βοναπάρτης προσπαθεί να αυξήσει την επιρροή του στο λαό και μέσω τακτικών δωροδοκίας αρχίζει έναν ψηφοθηρικό αγώνα. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας ιδρύει μία φιλανθρωπική οργάνωση, την εταιρία της 10^{ης} Δεκέμβρη. Ουσιαστικά, ήταν μία βοναπαρτική οργάνωση, τα μέλη της οποίας, προέρχονταν από την τάξη του λούμπεν-προλεταριάτου. Η τάξη αυτή, σύμφωνα με τον Μαρξ, αποτελούταν από απατεώνες, πρώην κατάδικους, ζητιάνους, βαρυποινίτες, κλέφτες, τσαρλατάνους, απολυμένους φαντάρους, αλήτες κλπ.. Τους θεωρούσε ως το κατακάθι της κοινωνίας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μαρξ, ο Βοναπάρτης τους πλήρωνε με έξοδα του εργαζόμενου έθνους,. Σημειώνει πως ο Βοναπάρτης είχε στη διάθεση του μία κομματική μηχανή δέκα χιλιάδων ατόμων από αυτή την τάξη. Ο βασικός τους ρόλος ήταν να παριστάνουν τους υποστηρικτές του Βοναπάρτη στις περιοδείες του στη Γαλλία και να εκφοβίζουν τους δημοκρατικούς, υπό την προστασία της αστυνομίας. Στο Παρίσι, ο ρόλος τους ήταν να διαλύουν τις διαδηλώσεις των δημοκρατικών. Πέρα από αυτές τις δράσεις, υπήρξε και καταγγελία πως οι δεκεμβριστές είχαν αναλάβει την εκτέλεση του στρατηγού Σανγκαρνιέ και του προέδρου της εθνοσυνέλευσης, Ντιπέν. Αυτό οδήγησε αναπόφευκτα σε κοινοβουλευτική έρευνα και ο Βοναπάρτης διέλυσε προνοητικά την εταιρία της 10^{ης} Δεκέμβρη.¹⁰¹

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι το κουρελο-προλεταριάτο εξαγοράστηκε

¹⁰¹ Ό.π., σ. 85-88.

από τον Βοναπάρτη και έδρασε υπό την καθοδήγηση του. Η πραγματική δύναμη, όμως, της βοναπαρτικής εξουσίας προερχόταν από την ύπαιθρο. Ο Βοναπάρτης αντιπροσώπευε την μεγαλύτερη τάξη της γαλλικής κοινωνίας, δηλαδή, τους μικρούς χωρικούς. Οι μικροί χωρικοί, κατά τον Μαρξ, ήταν μία ομοιογενής τάξη που τα μέλη της ήταν απομονωμένα, χωρίς να αναπτύσσουν πολλών ειδών σχέσεις μεταξύ τους ενώ ο καταμερισμός της εργασίας ήταν ανύπαρκτος. Βασίζονταν στην αυτάρκεια και στην αυτό-κατανάλωση. Στη βάση της, η τάξη αυτή ήταν συντηρητική και πάλευε να διατηρήσει της κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής της, θεωρώντας ότι ο Βοναπάρτης θα την ευνοούσε. Ο Μαρξ θεωρεί πως ο βασικός λόγος που οι μικροί χωρικοί υποστήριζαν τον Βοναπάρτη ήταν η ιστορική παράδοση. Ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης ήταν ανιψιός του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, ο οποίος στο παρελθόν είχε ωφελήσει αρκετά τους μικρούς χωρικούς. Έτσι, ο Μαρξ αιτιολογεί την επιλογή τους ως εξής: «Η ιστορική παράδοση γέννησε την πίστη των Γάλλων αγροτών στο θαύμα ότι ένας άνθρωπος με το όνομα Ναπολέον θα τους ξανάφερνε κάθε μεγαλείο. [...] Η έμμονη ιδέα του ανιψιού πραγματοποιήθηκε, γιατί συνέπιπτε με την έμμονη ιδέα της πιο πολυάριθμης τάξης του γαλλικού λαού.»¹⁰² Ένας επιπλέον λόγος που τον υποστήριζαν, ήταν ότι κατά τη διάρκεια της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ήρθαν σε ρήξη με την κυβέρνηση και η αστική τάξη εφάρμοσε εκδικητικές πολιτικές όπως δημεύσεις περιουσιών. Κατά συνέπεια, βασιζόμενοι στις μνήμες της ναπολεόντειας περιόδου - όπου από μισό-δουλοπάροικοι μετατράπηκαν σε ελεύθερους ιδιοκτήτες γης- είναι λογικό ότι υποστήριζαν τον Βοναπάρτη στις εκλογές της 10^{ης} Δεκεμβρίου του 1848.¹⁰³

Η πεποίθηση ότι ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης θα τους εξασφάλιζε την ευημερία, αποδείχτηκε, τελικά, μια αυταπάτη. Ο Μαρξ εξηγεί πως την εποχή του Ναπολέοντα, το καθεστώς της αγροτικής μικροϊδιοκτησίας απελευθέρωσε την αγροτική τάξη από τα φεουδαρχικά βάρη. Στην αστική κοινωνία προέκυψαν νέα οικονομικά βάρη για τους μικρούς χωρικούς (χρέη υποθήκης, αυξημένοι φόροι, τοκογλυφία κ.α.) που επιδείνωσαν ραγδαία το βιοτικό τους επίπεδο. Η φτωχοποίηση των αγροτών τους έφερνε σε αντίθεση με τα συμφέροντα της αστικής τάξης και του κεφαλαίου και τους συνένωνε με τις επιδιώξεις του προλεταριάτου. Σημειώνει χαρακτηριστικά τα εξής: «Το αστικό καθεστώς που στις αρχές του αιώνα έβαλε το κράτος φρουρό του νεοσυστημένου μικρού κλήρου και που τον λίπανε με δάφνες,

¹⁰² Ο.π., σ. 144.

¹⁰³ Ο.π., σ. 142-146.

έγινε τώρα ένας βρικόλακας που ρουφάει το αίμα του και το μεδούλι του και τον πετάει στην αλχημιστική χύτρα του κεφαλαίου.»¹⁰⁴

Φανερόνεται, λοιπόν, ότι οι αγρότες υποστήριξαν τον Λουδοβίκο Βοναπάρτη στις εκλογές, βασιζόμενοι στις θετικές μνήμες που είχαν από τον Ναπολέον Βοναπάρτη. Αντιθέτως, το λούμπεν-προλεταριάτο δεν έδρασε βάσει συνείδησης αλλά δωροδοκήθηκε για να βοηθήσει τον Βοναπάρτη στα σχέδια του. Οι δύο αυτές κοινωνικές ομάδες μπορούμε να πούμε ότι ενίσχυσαν σε κάποιο βαθμό τις προσπάθειες του Λουδοβίκου να ανατρέψει την κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Συνολικά, μέσα από τις δύο επαναστατικές περιόδους μπορούμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με τον τρόπο που ο Μαρξ συλλαμβάνει την ταξική πάλη και τη δράση των κοινωνικών ομάδων-τάξεων. Κατά κύριο λόγο, τα κείμενα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν σε αυτό το κεφάλαιο είναι οι ιστορικές μελέτες του Μαρξ και δεν εκτίθεται μία δομική θεωρία των τάξεων όπως στα φιλοσοφικά και πολιτικά του κείμενα. Βλέπουμε ότι η απαρίθμηση των τάξεων είναι λεπτομερέστερη. Στα γεγονότα του 1848 γίνεται διάκριση στις εξής τάξεις: βιομηχανική αστική τάξη, χρηματιστηριακή αστική τάξη, εμπορική τάξη, αστική τάξη, μικροαστική τάξη, αγροτική τάξη, εργατική τάξη, λούμπεν-προλεταριάτο. Ο Μαρξ, μέσα από τα ιστοριογραφικά κείμενα του, προσπαθεί να αναλύσει την ταξική πάλη μέσα από τη δράση των κοινωνικών ομάδων και την επίδρασή τους στο πολιτικό σκηνικό ενός ορισμένου ιστορικού πλαισίου. Απομακρύνεται, λοιπόν, από μία δομική θεωρία των τάξεων και εστιάζει σε μία ιστορική ανάλυση των κοινωνικών ομάδων και τάξεων. Ένα ζήτημα που γίνεται εμφανές είναι το ότι η τάξη δεν βασίζεται μόνο σε οικονομικά κριτήρια αλλά υπάρχει και το κριτήριο μίας συνείδησης ενότητας και βούλησης για κοινή δράση.¹⁰⁵ Έτσι, από τη μία στην επανάσταση του 1789 η αστική τάξη παρουσιάζεται ως μία διαμορφωμένη τάξη που έχει ταξική συνείδηση αλλά δεν έχει διαμορφωθεί σε διακριτά μέρη ενώ η εργατική τάξη δεν έχει διαμορφωθεί σε τάξη. Στα γεγονότα του 1848, η αστική τάξη παρουσιάζεται ως διαμορφωμένη τάξη αλλά αυτή τη φορά είναι χωρισμένη σε τμήματα, τα οποία δεν χαρακτηρίζονται πάντοτε από σύμπνοια συμφερόντων. Το πολιτικό σκηνικό και τα κόμματα που εκφράζουν τις κοινωνικές ομάδες εντάσσονται σε ένα πεδίο ρευστότητας. Για παράδειγμα βλέπουμε ότι στην επανάσταση του Φεβρουαρίου η εργατική και η

¹⁰⁴ Ό.π. σ. 146-150.

¹⁰⁵ Aron, Raymond. Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης. Λυκούδης Μ., Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1993. σ. 266-67

αστική τάξη δρουν ως σύμμαχοι, στην επανάσταση του Ιουνίου έρχονται σε ρήξη και τέλος τον Ιούνιο του 1849 η μικροαστική και η εργατική τάξη συμβιβάζονται μέσω του κόμματος των Ορεινών. Από την άλλη, έχουμε και τις αντεπαναστατικές δυνάμεις (λούμπεν-προλεταριάτο, αγρότες) , που δεν έχουν μία ενιαία συνείδηση. Χαρακτηριστική είναι η διαπίστωση του Μαρξ για την κατάσταση των αγροτών, που από τη μία έχουν κοινές οικονομικές συνθήκες, τρόπο ζωής και συμφέροντα αλλά δεν παρουσιάζουν κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τους ούτε πολιτική οργάνωση και δράση και γι' αυτό δεν συνιστούν κοινωνική τάξη με την πλήρη έννοια. Συνολικά, μέσα από αυτά τα κείμενα γίνεται αντιληπτή μια πολιτικοκοινωνιολογική ανάλυση των τάξεων που προκύπτει από τη δράση των διαφόρων κοινωνικών ομάδων και τάξεων. Επομένως, ενώ στη δομική θεωρία των τάξεων παρουσιάζεται μία θεμελιώδης αντίθεση μεταξύ μισθωτών και καπιταλιστών, στην ιστορική του ανάλυση διαπιστώνει μία ταξική πολλαπλότητα.¹⁰⁶

Επίλογος

Ο Μαρξ έγραφε όταν ο καπιταλισμός των μέσων περίπου του 19^{ου} αιώνα, βρισκόταν από κοινωνική άποψη σε μια σοβαρή κρίση, με δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης για τις μάζες της εργατικής τάξης, αναλύοντας πώς ο νέος βιομηχανικός τρόπος στην οικονομική παραγωγή προκαλούσε μια ριζική κοινωνική αναταραχή και φαινόμενα ακραίας αστικής φτώχειας. Το πρωταρχικό του ενδιαφέρον δεν ήταν απλώς ο καπιταλισμός. Ήταν η ανθρώπινη ύπαρξη και η χειραφέτηση. Η διαρκής φιλοσοφική του προσφορά είναι μια ιστορικά θεμελιωμένη προοπτική για τα ανθρώπινα όντα και τη βιομηχανική κοινωνία. Ο Μαρξ παρατήρησε ότι ο καπιταλισμός δεν ήταν μόνο ένα οικονομικό σύστημα αλλά συνδεόταν και με ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων. Η κοινωνική τάξη στην οποία άνηκε κάποιος επηρέαζε το βιοτικό επίπεδο και τις επιδιώξεις του. Οι διαφορετικές τάξεις είχαν και αντίθετα συμφέροντα , γεγονός που οδηγούσε αναπόφευκτα σε σύγκρουση μεταξύ τους.

Ανακεφαλαιώνοντας, στόχος της εργασίας ήταν να παρουσιαστεί η οπτική του Μαρξ για την επανάσταση μέσω μίας σύνθετης προσέγγισης του έργου του την περίοδο 1843 – 1852. Ως ένα βαθμό, μπορούμε να πούμε ότι παρουσιάστηκαν

¹⁰⁶ Ό.π., σ. 268-69

αρκετά ζητήματα που πλαισιώνουν την έννοια της επανάστασης στον Μαρξ. Το μαρξικό έργο που χρησιμοποιήθηκε αγγίζει το πεδίο της φιλοσοφίας, της πολιτικής αλλά και της ιστοριογραφίας. Με αυτόν τον τρόπο, αναδείχθηκε πως η σκέψη του Μαρξ ήταν ενταγμένη στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής και πως ως στοχαστής προσπάθησε να επιφέρει πρακτικές αλλαγές στην κοινωνία. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την πολιτική του δραστηριότητα ως επικεφαλής της Κομμουνιστικής Επιτροπής Αλληλογραφίας και της Ένωσης των Κομμουνιστών. Ακόμη, φάνηκε πως ο Μαρξ μέσα από την ποικιλομορφία των δράσεων και του έργου του μπορεί να χαρακτηριστεί ως φιλόσοφος, δημοσιογράφος, πολιτικός, κοινωνιολόγος, οικονομολόγος και ιστορικός. Για αυτόν τον λόγο προκύπτει και η αναγκαιότητα μία σύνθετης προσέγγισης.

Είδαμε πως την περίοδο 1843-1845 κεντρική συνισταμένη του έργου του Μαρξ ήταν η κριτική στο πολιτικό, φιλοσοφικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής του. Το σύνολο αυτής της προσπάθειας βασιζόταν στο ενδιαφέρον του για κοινωνική αλλαγή και ανθρώπινη χειραφέτηση. Έθεσε ως απαραίτητη προϋπόθεση της κοινωνικής αλλαγής, τη διαμόρφωση μιας επαναστατικής συνείδησης μέσω τις κριτικής των πολιτικών και των θρησκευτικών θεσμών. Δεν περιορίστηκε σε έναν κριτικό ρόλο αλλά πρότεινε μία νέα φιλοσοφική θεωρία της πράξης, που είχε ως βάση της τον υλικό κόσμο και την κοινωνική πρακτική.

Την περίοδο 1846-1848, ο Μαρξ επιδίδεται σε έναν θεωρητικό και πολιτικό αγώνα με στόχο τη διαμόρφωση μία κομμουνιστικής θεωρίας και ενός κομμουνιστικού κόμματος. Εξετάζοντας την πολιτική σκοπιά του ζητήματος, φαίνεται ότι προσπαθεί να δημιουργήσει μία κοινότητα κομμουνιστών σε ευρωπαϊκό επίπεδο μέσω της δράσης του από την Κομμουνιστική Επιτροπή Αλληλογραφίας. Έπειτα, μέσα από την Ένωση των Κομμουνιστών ξεκινάει μία ιδεολογική διαμάχη με θεωρητικούς του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού και προσπαθεί να αναδείξει την θεωρία του ως τη μόνη που μπορεί να επιφέρει μία κοινωνική αλλαγή. Σε αντίθεση με άλλους θεωρητικούς, προκρίνει την επανάσταση ως τον μοναδικό τρόπο κοινωνικής αλλαγής και κατακρίνει τους ήπιους μεταρρυθμιστές. Παραμένει αντίθετος στον δογματισμό και στα έτοιμα συστήματα. Επίσης, θεωρεί πως η επανάσταση θα πρέπει να πραγματοποιηθεί από τα κάτω, με τους προλετάριους να έχουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην επανάσταση. Σε θεωρητικό επίπεδο τα έργα αυτής της περιόδου εντάσσονται στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας που αναφέραμε. Επιπλέον, αναλύονται οι αντιφάσεις του καπιταλισμού και εμφανίζεται μία δομική

θεωρία των τάξεων, που βασίζεται στους ταξικούς ανταγωνισμούς και στην ταξική πάλη. Περαιτέρω, μέσα από το *Μανιφέστο*, θέτει τους στόχους της κομμουνιστικής επανάστασης και παρακινεί την εργατική τάξη σε επαναστατική δράση. Ο στόχος της επανάστασης παραμένει η καθολική ανθρώπινη χειραφέτηση μέσω της ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος και της δημιουργίας μίας αταξικής κοινωνίας.

Ένα πολύ ενδιαφέρον ζήτημα, από ιστορικής άποψης, είναι οι αναλύσεις του Μαρξ για τη Γαλλική Επανάσταση του 1789 και των πολιτικών αναταραχών κατά τη Δεύτερη Γαλλική Δημοκρατία. Οι αναλύσεις αυτές έχουν κυρίως ιστοριογραφικό χαρακτήρα και παρουσιάζουν επαναστατικά γεγονότα και περιόδους κρίσης με αρκετά διαφορετικό τρόπο απ' ότι σε προηγούμενα μαρξικά κείμενα. Εστιάζοντας στα γεγονότα της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας είδαμε ότι ο Μαρξ δεν ακολουθεί μία δομική θεωρία των τάξεων και της ταξικής πάλης αλλά αναλύει τις δράσεις και τις επιδιώξεις των κοινωνικών ομάδων εντός ενός ορισμένου πολιτικού σκηνικού. Επιπλέον, δείξαμε ότι υπάρχει πολλαπλότητα των τάξεων και των κοινωνικών ομάδων ενώ οι ταξικές συγκρούσεις και συμμαχίες είναι αποτέλεσμα ιστορικών συνθηκών. Φαίνεται, έτσι, ότι η ανάλυσή του έχει πολιτικο-κοινωνιολογικό χαρακτήρα. Κατά τη γνώμη μου είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη τον τρόπο που αναλύει τους ταξικούς ανταγωνισμούς και την ταξική πάλη στο ιστοριογραφικό του έργο. Αυτό, γιατί υπάρχει η τάση να δίνεται περισσότερη βαρύτητα στην ταξική θεωρία όπως εμφανίζεται σε άλλα κείμενα όπως το *Μανιφέστο*.

Βιβλιογραφία

- Αντωνοπούλου, Μαρία. *Οι κλασικοί της κοινωνιολογίας: κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας, 2011.
- Βάκη, Φωτεινή. "Ο υλισμός του Φώνερμπαχ και ο υλισμός του Μαρξ." *Αξιολογικά* 18 (2007): 149-158.
- Μαρξ, Καρλ. *Για τη γαλλική επανάσταση*. επιμ. Γιάννης Μηλιός, μτφρ. Χριστίνα Γιαννούλη, Δημήτρης Δημούλης. Αθήνα: Εξάντας, 1990.
- Μαρξ, Καρλ. *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας, Απάντηση στο έργο του Προυτόν «Η Φιλοσοφία της Αθλιότητας» με πρόλογο Φρ. Ένγκελς*, μτφρ. Γεωργία Δεληγιάννη – Αναστασιάδη. Αθήνα: εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, 2005.
- Μαρξ, Καρλ. *Η 18^η Μπυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2012.
- Μαρξ, Καρλ. *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: μια ανθολογία*. μτφρ. Θανάσης Γκιούρας. Αθήνα: εκδόσεις ΚΨΜ, 2019.
- Μηλιός, Γιάννης. *Ο μαρξισμός ως σύγκρουση τάσεων*. Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, 1996.
- Μιχαλάκης, Ανδρέας. "Η κριτική του ιδεαλισμού και το πρόβλημα της μεθόδου. Όψεις της σχέσης Μαρξ-Φώνερμπαχ." *Αξιολογικά* 18 (2007): 123-148.
- Παπαϊωάννου, Κώστας. *Μαρξ και Μαρξισμός*. Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, 2012.
- Aron, Raymond. *Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης*. μτφρ. Λυκούδης Μ.. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, 1993.
- Avineri, Shlomo. "The Hegelian origins of Marx's political thought." *The Review of Metaphysics*, no. 1 (September 1967): 33-56. <https://www.jstor.org/stable/20124495>
- Breckman, Warren. *Marx, the young Hegelians and the origins of social theory: dethroning the self*. New York: Cambridge University Press, 1999.
- Felix, David. "Heute Deutschland! Marx as provincial politician." *Central European History*, 15:4 (December 1982): 332-350. <https://www.jstor.org/stable/4545968>
- Hilmer, Johannes. "Two Views about Socialism: Why Karl Marx Shunned an Academic Debate with Pierre-Joseph Proudhon." *Democracy & Nature*, 6:1 (2000): 85-93. <https://doi.org/10.1080/108556600110214>

Kouvelakis, S. *Philosophy and revolution: from Kant to Marx*. Νέα Υόρκη: Verso Books, 2018.

Le Baron, Bentley. "Marx on Human Emancipation." *Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique* 4, no. 4, 559–570. 2016.
<https://www.jstor.org/stable/3235539>

Little, Daniel. *The Scientific Marx*. University of Minnesota Press, 1986

Little, Daniel, "Philosophy of History", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL
=<<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/history/>>.

Lowy, Michael. *The theory of revolution in the young Marx*. Brill, 2020.

McKay, Iain. *Proudhon's constituted value and the myth of labour notes*. *Anarchist Studies*. 25.1: 32-67, 2017

MacIntyre, Alasdair. "The theses on Feuerbach: A road not taken." *Artifacts, Representations and Social Practice: Essays for Marx Wartofsky* (1994): 277-290.
https://doi.org/10.1007/978-94-011-0902-4_16

Mehring, Franz. *Karl Marx: the story of his life*. μτφρ. Edward Fitzgerald. Λονδίνο: Routledge, 2013. <https://doi.org/10.4324/9781315888910>

Renton, Dave. *Κριτικός Μαρξισμός: ρεύματα και θεωρίες του μαρξισμού στον 20^ο αιώνα*. μτφρ. Αναστασία Βάσιλα. Αθήνα: εκδόσεις ΚΨΜ, 2005.

Scatamburlo-D'Annibale, Valerie & Brown, Brian & McLaren, Peter. "Marx and the Philosophy of Praxis." *International handbook of philosophy of education* (2018): 549-567. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72761-5_44.

Marx, Karl. *The Class Struggles in France, 1848-1850*. μτφρ. Henry Kuhn. Νέα Υόρκη: Socialist Labor Party, 1922.